

ДР. АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ.

ОЛЮНЬКА

ОПОВІДАНЭ З ЖИТЯ ХОДАЧКОВОЇ ШЛЯХТИ.

I. ТОМ.

ГОЛОВНИЙ СКЛАД

Ukrainska

Knyharnia

350 KINISTINO AVE,

EDMONTON, ALTA.

УКРАЇНСЬКА КНИГАРНЯ!

В УКРАЇНСЬКІЙ КНИГАРНІ В ЕДМОНТОНІ МІЖ ИНЬ
ШИМИ МОЖНА НАБУТИ СЛІДУЮЧІ КНИЖКИ

Велика Історія України М. Грушевського в оправі \$ 3.50

„	„	„	„	„	без оправи	3.00
Кобзар Т. Шевченка	—	повне	виданэ	в оправі	—	2.25
Шевченківська бібліотека	—	—	—	—	—	1.75
Кобзар Т. Шевченка	—	менше	виданэ	—	—	1.00
Канадійський Кобзар	—	—	—	—	—	0.30
Розбійник Кармелюк	—	—	—	—	—	2.40
Іван Гус	—	—	—	—	—	1.50
Сорок тисяч миль під водою	—	—	—	—	—	1.00
Грішники	—	—	—	—	—	0.80
Тайни Цісарської Родини у Відни	—	—	—	—	—	0.50
Кайдашева Сімя	—	—	—	—	—	0.60
Блиסקавиці	—	—	—	—	—	0.50
Камінна Душа	—	—	—	—	—	1.50
В неділю рано зіля копала	—	—	—	—	—	0.75
Папа чи Христос	—	—	—	—	—	0.65
Суд Чотирох	—	—	—	—	—	0.40
Захар Беркут	—	—	—	—	—	0.50
Тарас Бульба	—	—	—	—	—	0.40
При стрілецькій ватрі	—	—	—	—	—	0.40
Подорож до Краю Ліліпутів	—	—	—	—	—	0.20
Подорож до Краю Великанів	—	—	—	—	—	0.20
Збірка Українських Письменників	—	—	—	—	—	0.30

ДР. АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ.

ОЛЮНЬКА

ОПОВІДАНЭ З ЖИТЯ ХОДАЧКОВОЇ ШЛЯХТИ.

I. ТОМ.

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

ГОЛОВНИЙ СКЛАД

Ukraïnska

350 KINISTINO AVE,

Knyharnia

EDMONTON, ALTA.

Над Дністром на правому березі дві милі понизше міста С. лежить велике село Пишнівці. Положене зго на узгірку в чорній урожайній землі. Одна зго половина, та, що ку Дністрови, положена низше — і частенько Дністер, виливаючи напрасно свої води в тих сторонах, заглядає до хат і виганяє їх мешканців з товаром і що захопити дасть ся — на другу половину села до сусідів, що мають хати на узгір'ю. Дністер від Пишнівців почавши стає ся крутим. Береги зго з сего боку, що від Пишнівців, стрімкі і крихкі так, що вода рік-річно вириває по куснику берега, зза чого ріка наближає ся чим-раз більше до села.

Село Пишнівці ріжнить ся від інших сіл наддністрянської околиці хиба тим, що воно розпадає ся на дві адміністраційні громади: на шляхотску звану Закутє і хлопску або по урядовому названню рустикальну. Обі ті громади мають хиба спільну церкву і школу, та й ту намагають ся не мішати ся зі собою, бо по їх думці — і перед Богом хлоп шляхтичеви не рівня. Тая расова незгода уділюєсь і школярам, що учать ся в однім будинку; вони між собою не люблять ся, не хотять суміш сидіти в лавках і так як їх батьки дразнять себе та роблять собі взаємно пакости.

Кожда громада має своє окреме начальство з окремою радою. На Закут'ю начальствує "префект" з асесорами, а в громаді рустикальній звичайний війт з присяжними. Між Закутянами а хлопами нема ні найменшої звязи. Вони старають ся чим мога ріжнити ся від себе — і убранєм, і бесідою і звичаями. Закутяне носять капоти сурдутового крою, хоч-би й з полотна, кашкети т. з. шапки з дашками похожі де що на російські шлапи, хиба що вузші дном, де-де рогачівки крою Ки-

линьского, в зимі низенькі баранячі шапки, "пасові чоботи" т. э. такі, що холяви шиті по бокам на лад німецьких штіфлів. Жінки носять крамські сорокаті спідниці, кацабайки, а на голові хустини вязані під бородою. Волосє чешуть гладко а коси обвязують на міщанський лад з заду голови в колісце. Йдучи в церкву або при якім більшім торжестві закидають на себе великі хустки, та так, що они зсувають ся низше плечей і лиш на раменах задержують ся. Одним словом в їх одежи видко якусь панську претенсію; вони бажали би все і всім показати себе висшими від хлопів, котрих прозивають мурґами з чорним піднебінєм.

Однак і хлопип не хотять шляхті в нічим попустити. Они не цурають ся свого хлопского строю. Одягають ся в кафтани полотняні або сукмани славянського крою, в кожухи, в широчезні, трохи на козацький лад шиті штани, та великі "угнівські" чоботи з закаблуками. Жінки носять на голові чіпці, волосє заплітають на горі голови, а над чолом пускають волосє в гриву, що зве ся жмудами. Спідниці домашньої роботи. Одним словом — хлопипишнівські мають вигляд руских селян, а шляхта, памятаюча ще дещо з своїх традицій і шляхотских привілєгій, подабає на якусь хлопско-панську мішанину. Та се водить ся і з бесідою і з молитвою. Хлоп не хоче инакше говорити як по руски, не знає инчої молитви як руску; шляхтич дуже радо мішає слова польські, розуміє ся в покаліченім виді, імена хрестні вималяє по польски, а навчити ся польської молитви належить до доброго тону. — Шляхта не вдоволена теперішними порядками, та все любо згадує часи польского панованя, де шляхотські привілєгії багато значили, а хлоп був хлопом а не чоловіком.

Хлопип де лише можуть висмівають шляхтичів і прозивають їх "макогонами", се-б-то з-за того, що колись шляхта носила свої дїпльоми або лєгітімації шляхотські в бляшаних пушках подібних до макогонів.

Семейних звязей між хлопами а шляхтою нема і либонь не зараз буде. Эсли коли лучило ся, що шляхтянка віддала ся за хлопа, то вже їй не показувати ся на улицю Закутя, ба навіть і строю шляхотского мусїла виречи ся, а то либонь подерли-б на ній в шматки. Так само здерли би капоту з такого шляхтича, котрий би оженив ся з хлопкою.

В цілім Закутю мешкав оден однісінький хлоп Ябчак

Іван. Був се заможний газда, статочний. Мав він двох синів Сенька та Гриця. Були то роботячі та тверезі парубки. Однак загорода Ябчака була відділена від усіх шляхотських осідків так, що навіть мусів через свій огород зробити собі власну вулицю, щоби з сусідами не стикати ся.

Впрочім в цілім Закуттю сама шляхта. Суть тут Гординьські-Федьковичі, Яворські-Пішкевичі, Билинські-Тарасовичі, Чайковські-Тимковичі, Городискі-Ядвищаки. Послідні назвиска то родові або як они кажуть "придомки". Себе они кличуть по батькови; і так эсть тут Яців Ясьо, Петрів Ясьо, Стефанів Юзьо і т. д. і т. д.

I.

Було се в місяці серпни року 185... в часі холери. Іван Ябчак порав ся на своїм обійстю коло воза, котрим мали їхати сини в поле по хліб. Він кілька раз зазірав до свого сусіда Юзевого Лукаша через пліт, крутив головою та муркотів щось сам до себе. Зазирнув ще раз, та не вертаючи вже до своєї роботи, гукнув до сусіда Ясьового Петра, що мешкав на другому боці від загороди Юзевого Лукаша:

— Пане сусідо! пане Петре! Вже щось зо два дні не бачу я, щоби хто отвирав хату пана Лукаша... Чи не сталось там яке нещастє? В хаті лиш собака вє заєдно.

Жаден хлоп не поважить ся заговорити до шляхтича по імени опустивши слово "пан", бо инакше почує ганьбу.

Петро Ясїв покинув сокиру, що нею рубав дрова, обернувся до Ябчака, поглянув через пліт на обійстє Лукаша, обернувшись до рукавом піт з чола поміркував трохи та й каже:

— А й я їх вже зо три дні не бачив... Може повмирили?!

— Та треба би щось зробити — га?

— Та що робити?... яке мені діло заглядати до чужої хати.... Треба би закликати пана префекта.

— А от і пан префект іде, — каже Ябчак.

І дійсно в тій хвили надійшов улицею префект Закутя — пан Даньо Михасїв.

— Пане префекцє! — каже Петро Ясїв. — Уже три дні, як хата Лукашева не відчиняє ся, а в середині собака так вє, аж страшно.

— Гм... вє собака, кажете панє Пэтше, та й хата три дні не отвирана.. гм. Ну, то треба би щось робити, треба би пана асе сора... Панє Янє! а ходіть но сюда! — закликав до сусідної хати.

Іван Петрів, почувши голос свого зверхника, покинув свою ранішню роботу, а перелізши через пліт станув таки зараз коло префекта.

— Дзінь добрий! — каже. — А що там панэ префекцэ?

— Гм... от бачите, пан Пйотр каше, що три дні ніхто не виходить з Лукашевої хати та й що там собака дуже вэ. Мусимо там подивити ся... може яке нещастэ!

Пан префект говорив се з дуже поважною міною, хоч эму було трохи лячно, бо холэра мела в Закутю людей як мітлю, тож і тут можна було догадуватись нової жертви.

Всі три перелізли через перелаз і станули під вікном.

— Гм... Ябчак!.. Ану ходіть сюда... буде нас більше.

Ябчак сказав ще кілька слів синові, що брав ся їхати в поле, переліз через пліт і приблизив ся до трох шляхтичів.

— А що будемо робити?

— Гм... треба би подивити ся вікном...

До одного вікна зблизив ся перфект, до другого Іван Петрів, позаслонювали ся долонями від дневного сьвітла і так дивили ся хвилю до середини.

— А що там? питаэ Петро Ясїв,

— Гм.... одно лежить на постели, друге на землі... Може они сплять?

Собака, почувши людей під хатою, стала ще дужше ви-ти, скавуліти та дерти ся по дверех.

Тепер приступив Ябчак до вікна, поглянув у середину та сказав:

— Сплять они та вже й не прокинуть ся більше... они не живі.

В сій хвили почули они з середини хати тихенький плач дитини.

Не було сумніву, що Лукаші повмирали. Ясьо Петрів став сіпати двері, але ті були замкнені. Він запер ся цілою силою, Ябчак помагав, і захвилю висадили двері з бігунів. Наполоханий пес вискочив в тій хвили на двір. Він був сухій сухій — шерсть стояла на нім як щітка, хвіст сховав під себе, язик вивалив та почав уганяти по подвірю наче скажений.

— Свэнтій Янэ з Дуклі! — закричав префект уступаючись до перелазу — гм... таж сей пес сказив ся!

— Не бійтесь, не сказив ся! — каше Петро Ясїв — він лише дуже голодний — і виймив кусень хліба з кишені та кинув

псови.

Пес верг ся жадно на хліб і за малу хвилю зів увесь, наче-б проковтнув муху. Заспокоївши першій голод, пес присів проти свого добродія, махав хвостом, облизував ся як-би давав пізнати, що зівби ще.

Тепер отворили хатні двері. З-відси ударив такій нездоровий воздух, що всі чотири вибігли чим скорше на двір, що-би відітхнути свіжим воздухом. Ябчак пробував отворити вікно, але не міг, та вибив кулаком шибу, що-би впустити свіжого воздуха. По хвили ввійшли знов до хати, та аж задрожали на той вид, який побачили.

Лукаш, цілий посинілий, з розхрістаною сорочкою, лежав серед хати. Его волосє помішане з соломою, очи запали в голову, наче-б уже виплили, рот отворений, вискалені зуби та судорожно затиснені кулаки — показували, що Лукаш перевів страшну боротьбу зі смертю, заки она его подоліла.

На постели, обернена лицем до стіни, лежала мертва Лукашиха. Вона також перебула не малі муки, як показували се затиснені коло живота руки і випружені ноги. Одно око Лукашихи було отворене. Оно немов дивило ся на маленьку півтора річну Олюньку, що пищала коло грудей матери, бо не мала вже сили ані голосно заплакати, ані всадити до маленького свого ротика мертвої груди.

Мала Олюнька скомліла як голодне песеня.

Всіх присутних переняв ляк. Они перехрестили ся і стали без мисли шептати молитви, не могучи отямити ся з того жаху, який на них насів ся.

Перший Ябчак приступив до постелі обережно, щоб не запачкати собі ніг і витягнув дитину з тих нечистотій, в яких она лежала а які суть звичайні при нападах холєричних.

Дитина давала слабї ознаки житя. Ябчак взяв по дорозі з жердки над постелію якусь суху шмату, горнятко з полиці, і вийшов до сїней, не оглядаючись на своїх товаришів, котрі стояли як приковані і не могли отямити ся.

Вийшовши до сїней, Ябчак здіймив з дитини мокру брудну сорочину, начер води з бочки, обмив дитину як міг, завинув у шмату і виніс на двір.

Жінка Петра Ясьового, стояла вже на своїм обійстю, цікава, чого эї чоловік з префектом пійшов до Лукашевої хати.

— А що там діє ся? — спитала Петриха Ябчака.

— Лукаші обоє небіщики... Дайте, пані, троха теплого молока для дитини... Голодне, ледви пищить.

— Матко боска кальварійска! — крикнула Петриха, сплеснувши в долоні, і побігла мерщій до хати.

За малу хвилину она вийшла, несучи в кожій руці горнятко, а йдучи до перелазу, переливала з одного в друге молоко, щоб эго охолодити. Ябчак взяв горня з дрожачих рук Петрихи і приложив до ротика дитини. Дитина стала жадно проковтувати молоко, а Петриха напоминала:

— Та не давайте-ж відразу богато, бо дитині зашкодить.. А що-ж там і як? — допитувала ся дальше.

Але Ябчак не відповідав нічого. Він відай і не чув слів Петрихи, так був зайнятий своєю роботою.

За той час повиходили всі прочі з хати Лукашів. Префект післав якогось хлопця, що надбіг туди, по холєрників т. э. грабарів холєричних. Хлопчина пігнав до коршми, а кого лише подибав по дорозі, розповідав про наглу смерть Лукашів. В короткім часі ціле майже село дізнало ся про се нещастє. Всі хрестили ся та охкали, однак у многих цікавість брала гору над страхом, тож ціла улица коло Лукашевої хати наповнилася людьми. Декотрі навіть були так відважні, що перелізли через перелаз і стали заглядати до хати.

Перфект боячи ся, щоб хто не заразив ся, порозганяв товпу повагою свого уряду і своєї палиці, поставив сторожа при дверях хати, а сам приступив до громадки старших шляхтичів, що стояли на улиці.

— Дзїнь добрий, панє префекцє! — поздоровили эго шляхтичі, кланяючись шапками.

— Гм... Панове браця, треба би порадити ся, що робити з дитиною... Таж годі кинути єї на улиці...

Старшина поглянула по собі і почіхала ся по голові.

— Таж сє ще дитина — відозвав ся один — без груди не обійде ся...

Було се як би явна перешкода, щоби хто змилював ся над дитиною.

— Гм... правда й то, але таки годі... гм... Ну, що-ж? — сказав префект і поглянув на громаду.

Всі мовчали, ніхто не ворухнув ся.

— Коли ви, панове, не хочете, то я єї возьму, — каже Ябчак — держачи на руках дитину вже нагодовану. — Дитина,

наче відчуваючи свого покровителя, усміхнулася до Ябчака і ловила его вуса своїми голими рученятами. — У мене — мовив дальше Ябчак — недавно взяв Бог таку дитину, тож і сорочинка найде ся, а і хліба, слава Богу, не куплю... От якось вигодує ся!

На ті слова шляхта заворушила ся.

— Ще чого! щоб шляхотська кров валяла ся по хлопських припічках! Ми не допустимо до того, хочби мали дитину чергою годувати

— Гм... пусте балаканє! — промовив перфект.

— Дитина не теля, щоб її чергою по тиждневи годувати... Або кажіть, хто бере дитину, або ні, то зараз віддам її Ябчакови. Годі так дитину змарнувати. Але як возьме Ябчак дитину, то возьме і двацять моргів ґрунту, що Лукаші полишили, а котрого она єсть "правнов спадкобєрчиньов"...

Аж тепер нагадала собі шляхта, що покійний Лукаш лишив двацять моргів доброго ґрунту і хату; нагадала собі, що був богачем, що у нього звичайно був наймит, котрий тепер десь подів ся, мов уводу скочив.

— Та моя жінка має малу дитину при грудех, могла би і сю годувати, — відозвав ся несміло Ян Фльорків.

— А моя хиба не потрафила би сеї штуки? — заговорив уже сьмілійше Стефан Миколів.

— Вибачайте панове! покійна Лукашиха була моєю рідною сестрою, — сказав Андрій Лукашів, виступаючи на перед. — Я дитині рідний вуйко і заберу її до себе.

Не було що казати на таке тверде слово. Префект казав віддати дитину вуйкови. Той приступив до Ябчака, котрий готов був взяти дитину і без ґрунту.

— Га, най і так буде! — сказав і подав Олюньку Андрієви.

В тій хвили дитина розплакала ся, та не знать, чи загризла її в животику напрасно випита пожива, чи може несвідомо дитяча душа прочула недолю, яка її жде...

Надїхали холєрники, витаскали тіло Лукашів з хати, вложили в скриню, що була на возі, і замкнули віко. На приказ префекта повиносили з хати соломую і занечищене шматє, зложили на зад воза, позамітали і поотвирали вікна.

Підчас сеї роботи холєрників всі присутні клячали та молили ся шепотом. Управши ся зі всім як слід, холєрники по

сїдали на віз, один взяв важки в руки, гукнув на конї, луснув батогом і віз виточив ся на улицю і пігнав стрілою.

Ще не затих голос дудніючого воза, а всі розійшли ся з обійстя Лукашевого. Лиш один вартовий остав ся, поки префект не положить на дверях громадської печатки. Ябчак сумний переліз через пліт і взяв ся до своєї роботи. Андрій Лукашів поніс дитину, котра голосно кричала, а ціла товпа людей поплелась за ним.

Ось так розстала ся Олюнька з своїми батьками, котрих до сеї пори не пізнала гаразд, та вже й не мала пізнати на сїм світі.

II

Анна, жінка Андрія Лукашевого, була занята важною роботою. Она винесла на подвір'я варену бараболю, дробила її пальцями і кидала гусям, а ті покvapно збирали своїми жовтими дзюбами. Саме тепер Андрій, придержуючи одною рукою дитину другою відчинив фіртку і ввійшов на подвір'я. Олюнька, що підчас дороги була успокоїла ся і задрімала, тепер прокинулася і заплакала голосно.

Андрієха почула плач дитини, обернула ся, побачила чоловіка з дитиною на руках і скричала:

— Матко боска!... А ти де взяв тоту пищавку?... на улиці знайшов, чи на гною?... По що мені тут якесь драньтє зносиш? чи-ж я свого не маю досить?

У Андріїв було троє дітей.

— Цить жінко! — нещастє... обоє Лукаші померли від холери, лишила ся сирота... треба було взяти... се-ж моя сестрінка.

— Та що мені до того? що мені до твоїх сестрінок? Викинь тото де до дідька!

— Що бо ти, Ганю, говориш? Що-ж оно винно, що лишило ся, та й де я эго подію?

— Мені до того нічо! я чужих бахорів заходити не буду.. або оно з хати, або я!

На той голос надійшов старий сивий дідусь, що робив щось в stodолі. Був се батько Андрія і небіжки Лукашихи.

— Та чого она так розкричала ся? — питає.

— Нещастє, татуню! обоє Лукаші повмирали від холери.. що-іно вивезли їх холэрники. Мабуть три дні лежали мертві в хаті, а ніхто не знав, — говорив Андрій крізь сльози.

Старий Луць став як громом прибитий. Він не міг промовити й слова, руки у него тряслись, губи дрожали мов у лихорадці.

— Боже мій, Боже! за що мене так тяжко караєш на старі літа? Мої дітоньки бідні! донечко моя люба! не замкнеш ти мені повік, а мені не довелось навіть побачити тебе та поблагословити в далеку дорогу! — і заплакав старець гіркими сльозами. — Га, воля Божа! хто-ж знає, чиє завтра...

Приблизився до маленької Олюньки і цілував личенько очка та малесеньке чоло.

— А я тобі ще раз кажу, що чужого бахора й на очі не хочу! — клепала своє Андрієха.

— Мовчи жінко без серця! — гримнув старий. — Ввааа-жаааай! — і погрозив рукою. — Як би в тобі була хоч капинка людяности, тобі би язик став дубом, заки би ти таке слово виговорила. Проси Бога, щоби тобі простив ті дурні слова.. Що Лукашам нині, то нам завтра може стати ся, а де твої діти подіються? що з ними буде? Як би тобі в могіллі лежало ся, сли би хто твоїми дітьми так покидав ся?

Андрієха замовкла. Хоч она чоловіка мала ні за що і робила з ним, що сама хотіла, то таки старого Луця бояла ся як огню, а хоч мала такий острий язик, що ніяка шляхтянка в цім Закуттю не могла її переговорити, якось не сьміла старому Лукашеви відгризати ся. Чи се за-для зго старого віку, чи за-для поваги, яку старий Луць мав у селі, не знати, — досить, що торкотанє Ганни один Луць умів вгамувати кількома словами. І тепер она замовкла, але таки не могла вгамувати злости, тож, ідучи до хати, копнула пса, що лежав під порогом і тріснула дверми так, що аж хата затрясла ся і вікна задзвеніли.

Луць усе ще стояв над унукою і втирав сльози.

— Годі тату! — каже син, — треба щось з дитиною зробити, — і пішов до хати, а старий стояв усе як прикований.

Андрій знав, що треба розлючену жінку придобрити, бо-ж годі, щоби міг все старий бути з дитиною і жінку наглядати.

— Слухай, Ганю, яка бо ти нерозважна! — промовив Андрій до жінки переступивши поріг. — Префект хотів віддати дитину а разом з нею хату, двацять моргів ґрунту і всьо добро Лукашів Ябчакови... Не шкода-ж, щоби то всьо пійшло в чужі руки?

Ганна була дуже ласа на такі дурнички, тож і тепер від сих слів чоловіка подобріла зараз. Однак, аби не перейти так

зараз зі зла в добре, звернула цілу струю своїх медоточивих слів на Ябчака.

— О, мудьо якийсь! ему захочуэ ся шляхотского ґрунту та шляхотску дитину на вихованэ брати! А ми-ж від чого? або ми чужі?... Ходи-ж до мене, бідна сирітко! моя Олюнечко! послід ним куском хліба буду ділити ся з тобою, не дам тобі пропасти...

І взяла дитину з рук мужа, поклала на запічку а сама взяла нецки, налила теплої води, що гріла ся в великім горшку, і вложила дитину в теплу воду, держачи одну руку під головою, щоб дитина не залила ся, а другою обливала її марненьке дрібне тіло.

Андрій, хоч знав добре, яка душа в эго жінці, не казав нічого, щоб її не дразнити. Постояв мовчки і вийшов відтак на двір.

— А що? — спитав старий, — не замучить дитину?

— Не бійте ся, тату, вже всьо добре... Тепер купаэ її.

Але ані слова не сказав, чим він піддобрив її.

Старий махнув рукою.

— Ей! чорта свяченою водою відженеш, але добрим не зробиш...

— Я, тату, тепер, іду туди... Префект маэ зараз хату печатати. Там худібка остала ся, треба порядок зробити, — і пішов до хати Лукашів.

Ганна тимчасом викупала дитину, завинула в сухі шмати, а воду виляла на двір, нецки поставила сторцом під хату. Дитина загрівши ся — під подушкою, котрою її Ганна прикрила, заснула тихенько.

Коли Андрій прийшов під хату Лукаша, застав там уже цілу комісію зложену з префекта і цілого уряду громадского. Всі війшли до хати і стали оглядати те, що осталося по Лукашах.

Префект не позволив забирати того, що ще остало ся на постели і коло постелі.

— Гм... буде з вас того, що в скрини і в коморі, а се все треба спалити... Так нам наказали з бецирку.

Скриня була замкнена, а ключ висів на цвяху під образами. Андрій просив кількох сусідів, щоб ему помогли винести скриню. Та префект спинив:

— Гм.. "за позволэннэм". Мусимо оглянути, що э в скри-

ни, бо то сиротинське добро і треба зго буде колись віддати. Ви, панє Стефанє, списуйте кождий кавалчик... Як зїде обсигнація (спис маси посмертної) буде все готове.

Заки писар з другими списав, що було в скрини, префект пійшов до комори. Показало ся, що Лукаші були таки до брими господарями. В коморі, крім зимової одежі, було всяке добро: мука, каша, фасоля, горох, біб; було масло і сир, сметана і солонина — усе-усе, що потрібне. Префект казав усе списати і повиносити.

Відтак пішли до стайні і стодоли, що під одним дахом прилягали одним боком до огорода з садком.

Всі знали, що у Лукашів була пара коней, пара волів, дві корови і четверо ялівніку. А де-ж то всьо подїло ся? Стайня заперта, але по всій худобі ані слїду. Всі сплеснули руками. На-ж тобі! от якийсь безбожник забрав усьо до чиста... хоч-би одно телятко лишило ся!

Андрій лютував найбільше. Він що-йно думав о тім, як стане господарем на ціле Закутє, а тут якась чортова матір наслала злодіїв...

— Треба' дати знати до шандарів! — озвав ся хтось з гурту.

— Що тут шандарі тепер порадять? Злодій газдував тут здає ся десь перед трома днями, а знаєте, що коби лише за канал, пропаде всьо як сіль на водї... Що тепер шандар знайде?

За каналом починав ся густий вербовий ліс і займав дві квадратів миль простору аж до Вибулова. Там виводились вовки та ховали ся злодії-конокради; в такій гущавині годї було їх виловити.

Стало на тім, що жандарма повідомить ся аж тогді, коли він прийде до села.

Хліб, що Лукаш ще вспів позвозити, стояв у садку в стїжках. Комісія перечислила копи, оцінила, кїлько варта, по-списувала вози, плуги і борони, записала жорна, ступу і січка-карню.

Андрій побіг городами до своєї хати, запряг свої конї до воза і вернув сюди. Ганна думала, що Андрій привезе усе добро кіньми і возом, небіщика Лукаша. Йї зараз оно щось не подобало ся, бо Андрій не сказав їй нічого, запряг конї і поїхав.

Коли заїхав перед хату Лукаша, префект показав ему

все добро зложене на подвірю і сказав поважно:

— Гм... Отсе всьо віддаю вам панэ Энджею "в посяданэ" яко опікунови малолітної. Маєте дитину годувати а майна эї доглядати, як свого власного, бо за всьо відповідаєте. А тепер підпишіть!

Андрій вклонив ся перфектови, зробив пером на папері знак хреста і зачав при помочи сусідів накладати на віз добуток Лукашів. Петро Ясїв заїхав зі своїм возом і поміг Андрієви забрати, що на эго віз не влазило ся. Тепер Андрій кланяв ся на всі боки, дякував сусідам за ласкавий труд і запросив всіх до коршми.

Коли вози заїхали на обійстэ, а худоби не пригнали, Ганна не втерпіла і спитала:

— А де-ж конї?

— Злодії закрали.

— А коровї?

— Так само.

— А воли?

— Всьо до чиста!

— Матко найсвэнтша! Та він Бога не бояв ся кривдити сіртку! — закричала Андрієха і побігла до хати, щоби либонь звістити про сю страшну кривду властительку, котра ще спала на постели свого вуйка.

III.

Коршма на Ячменівці стояла сама собою в західній стороні села. До неї заходила лиш сама шляхта, а хлопи, навіть проїзжі, та мандрівні жида-мінйяли минали її як лихого, щоб не подибати якого нетверезого шляхтича, а то була би халепа!

Та хоч та коршма звала ся шляхотскою, не ріжнила ся она нічим від інших коршем галицьких. Така сама обідрана, запачкана, шиби повибивані і позаліплювані папером, довкола неї калужі та вонюче болото. І в середині не була инча. Перша комната без помосту з витоптаною ямою на середині а брудними нехарними лавками довкола. В однім куті шинкфас се-б то перегорода з деревяною решіткою, за котрою стояли різної міри фляшки з грубого білого скла та бляшані, від старости і нехарства почорніли мірки. Стояв тут і столець, на котрім мов на престолі засідали старий бородатий Янкель або эго жінка, розпатлана Рифка. Напроти шинквасу довгий дубовий стіл і кілька крісел тесельскої роботи. Друга комната, так званий "ванкир", хиба тим була ліпша, що було тут повно всякої всячини, що нікуда й обернути ся. Стояв тут стіл лякирований, призначений для шабасу або для знатнійших гостей, кілька мальованих крісел, ліжко вистелене подушками в сорокатих поволичках майже під саму стелю і шафа з жидівськими книгами та святочною одежею. На шафі стояв капелюх Янкля в бляшанім вкривалі, кілька мосяжних ліхтарів і скриночка з приладами ритуальними, т. э. з смертельною сорочкою і заповідями жидівськими. Друга шафа була замкнена. Під стіною напроти ліжка стояв банкбетель — лавка, котру можна розсунути і спати як в ліжку. В самім кутику, напроти однісінького вікна, стояло кілька бочок з горівкою і гараком.

Янкель був знаним арендарем; він був душею закутянської шляхти, знав з кождим до ладу дійти, знав, як до кого заговорити, знав, хто чого потребує. За се любила эго шляхта і звала шляхотским жидом. Тож коли раз Янкель не заплатив аренди і пан викинув эго з коршми, заворушила ся вся шляхта, як пчоли в улію. Новому арендареві доскулила своїми шляхотскими збитками так досадно, що він сам утік з коршми. Дідич не міг сему зарадити, раз длятого, що бояв ся звєрнути неласку шляхти проти себе, а друге, що двір був далеко від коршми, на другім кінци села, тож не міг кожного разу боронити свого жида.

Не знати, длячого шляхта так любила Янкиля і не могла обійти ся без него, — досить, що лиш Янкель, оден Янкель міг бути на Ячменівці. А прецінь Янкель не ріжнив ся нічим від других арендарів, а шляхту зєднував собі тим, що ніколи не зрадив, що діяло ся в коршмі, та й умів віддати честь шляхотским клейнодам, без огляду на те, чи властитель їх був у капоті і пасованих чоботах, чи босий і в полотнянці. Янкель був нецікавий, маломовний, а коли він сидів за шинквасом і кутив свою глиняну шемницку люльку на цибусі з кишкою, то щоби в коршмі укладав ся навіть заговір на эго довгу бороду, з котрої мала би зробити ся щітка до чесаня поросят, не відозвав би ся ні слова і не перебив би такої злющої бесіди. Він мав ангельску терпеливість. Раз лишень, як оповідає закутянська хроніка, терпеливість Янкльова перебрала міру і він розсердив ся.

Було се на Різдво. Шляхта-парубки пійшли колядувати до Янкля. Засьпівали одну-другу пісню (але не коляду) а вкінци став оден "вінчувати" ломаним польским язиком. Янклеви сподобало ся то дуже та став наливати з барилки в квартову фляшку "шабасівки" для колядників в міру компліментів "віншования."

— Дай Боже, панэ Янкель, щоби-сьте мали сто палаців!

— Дай Боже! дай Боже! — каже жид.

— В кождім палацу щоби було сто покоїв!

— Дай Боже! дай Боже!

— А в кождім покою сто эдвабних ліжок!

— Дай Боже! дай Боже! — і доливає Янкель фляшку мало-що не повну.

— А на кождім ліжку щоби-сьте сто років перележали на

холэру! — гукнув хтось з гурту.

— Бодай тебе дідькі взяв! — а фляшка Янклеви трохи з рук не випала з пересердя. Сплюнув по-за себе і сховав фляшку до шафи.

Се була одинока пригода, що вивела Янкля з терпеливості. Впрочім був він усе тихий, спокійний, після потреби сумний або веселий. Говорив лиш тогді, коли ему було треба або як мусів на питання відповідати.

Як сказано, до сеї коршми крім шляхти не заходив ніхто більше. Тут відбувалися всі важніші справи громадські, тут судилися спори сусідські. Такі справи вигравав найчастіше Янкель, бо шляхта мирилася горівкою або гараком.

Крім гостей, котрі не поминули ніякої нагоди, щоби вступити до Янкля, а в неділі і свята то кати умисне йшли на Ячменівку, мав Янкель і таких, що від нього майже не виходили. Такими були Асафат Базів та Петро Криворукий, для того так названий, що від роду на одній руці не мав ні одного пальця. Оба були шляхтичі, оба бездомні, нероби, а жили дурничками. Судить ся бувало яка справа в коршмі — они робили службу возних трибуналу, давнійших судів річи-посполитої. Иногді засуджено когось на різки — они й тут виконували болючу функцію. При тім напилися з коштів процесу, закусили та ще й закурили. А вже-ж то велика нужда змушувала їх наймити ся на який день робити до заможного шляхтича.

В пору, як починає ся се оповіданє, они повнили службу холэрників, а коршму на Ячменівці зробили собі стацію ратунковою.

Асафат був хлоп низького росту, грубий, з надутими жовтими щоками, з волосєм як щітка та підпухлими від перепою очима. Петро знов був високий стрункий. А оба — сильні як медведі.

Хоч они ходили обдерті і замаргані, хоч занимали так понижаюче становище, однак не перестали бути шляхтичами. Тож не було забави ні празника, де би Асафат і Петро не мали вступу. Всюда їх радо приймали, тим радше, що Асафат грав в сільській капели на решето, а Петро був першим штукарем і оратором на ціле село. А може й побоювалися сих двох приятелів, бо оба були славні розбій-голови, а хоч нікого не зачіпали, то не дали дуги в свою кашу.

Асафат і Петро відвезли Лукашів на холеричний цвин-

тар і вернули знов на Ячменівку.

— Гей, Янкель! горівки! — гукнули з порога.

— За двоє два! — каже Асафат.

Випили знов.

— Знаєте, Янкель, Лукаші обоє вже... ого! — і махнув рукою.

— Але? — питає жид. — А коли?

— Господь їх знає... зо три дні лежали мертві, а ніхто не знав. Що-йно вивезлисьмо.

Янкель лиш головою покрутив.

В тій хвили війшов у коршму Стефан Ясїв.

— Дзїнь добрий! А ще нема нікого?

— Э ми... та й ви прийшли, то вже і всі.

— Я не то хотїв сказати... Андрій Лукашїв запросив усіх на почесне... буде нас тут більше.

Асафат глянув на Петра і усьміхнув ся, Петро і собі моргнув, та й Янклеви щось ніби усьмішка під носом перебігла.

— Певно! — відзиваєсь Петро, — добре поживив ся... має звідки платити.

— Та що говорите, панэ Пэтше! Де-ж би? Таж то сиротиньске...

— Ага! В сироти два животи, — каже Петро.

— Сироту, де зловиш, то бий! — доповідає Асафат.

Всі засміяли ся гуртом.

Тимчасом шляхта почала сходити ся по двох, по трох до коршми. Кождий витав присутних своїм "дзїнь добрий", кланяв ся кашкетом і сїдав коло стола.

Надійшов і префект. Всі повставали на повитанэ, поклонили ся чемно і запросили эго на почесне місце.

Наконець надтягнув і Андрій. Він був якийсь не свій — не знати, чи згризений смертю своїх швагрів, чи утішений тим, що ему дістало ся.

— Панэ Энджею! вам мабуть треба "вокомана"... не забувайте на мене, а о нагайку я сам постараю ся, — кликнув ему Асафат на зустріч.

— А мене беріть за мандатора! — каже Петро.

Всі засміяли ся.

— Жартуйте здорові, а мені в голові морочить ся, що з тим всім робити?

— Відступіть мені, — каже Асафат, — а буду господарити

і дитину няньчити.

— Газдували би-сьте як коза в капусті, — каже котрийсь шляхтич. — А худоба у вас э?

— У него за ковніром, аж пішки ходять, — каже другий.

Асафат насупив ся як міх, оглянув ся, хто се з него кепкує.

Андрій налякав ся, щоб не було сварки, і заговорив чим другим.

— Тож то бо й біда, що худоби бракує...

— Що балакаєте, Енджею? Таж у небіщика Лукаша худоби доволі...

— Ого! і одного хвоста нема... хтось закрив.

— Закрааав?! — чудували ся Асафат і Петро котрі сего ще не знали.

Зійшла бесіда на те, як хто міг украсти худобу, коли у Лукашів була така злюча собака, що не дала нікому чужому на обійстэ приступити.

— Ба! собака була замкнена в хаті, а як ми її випустили, то вганяла як скажена, — каже Петро Ясів. — Пан префект та ки добре настрашив ся...

— Гм... настрашив ся, не настрашив, але чого-ж лізти в зу би скаженій собаці?

Андрій побалакав щось з Янклем, а той поставив на стіл гарнець горівки і фляшку гараку.

— За ваше здоровлє, панє префекцє! — промовив Андрій, здіймив шапку і держачи чарку в руці поклонив ся перфектови. — Дай Боже довгий вік прожити — віват!

— Віват! — гукнула шляхта.

Андрій вихилив горівку до рота, потримав її хвилю, проковтнув, скривив ся і сплюнув на бік. Відтак налив другу чарку і подав з поклоном префектови.

Префект встав, взяв чарку до рук, відкашельнув і каже:

— Дякую, панє Енджею! Дай Боже і вам довгого віку! по живайте здорові ваше добро та щоби-сьте вивели у люде дитину, котру вам віддали під опіку — віват!

І знов понеслось по коршмі грімке "віват".

Андрій наливав чарку, подавав чергою і кланяв ся, але вже не так низько, як префектови. Кожний шляхтич промовив кілька слів, а відтак випорожнював чарку.

Янкльова поклала на столі кілька шабасових гуглів, ми

ску сира і горня сметани. Принесла зеленої цибулі, накришила сира, вимяла разом, посолила і наляла сметани. Сеї мішанини понакладала на тарілки і порозставляла по столі. Префектови дістала ся найкрасша тарілка.

Як уже всі покінчили їду, поставила Рифка горнець киплячої води і кілька склянок з грубого зеленого скла. Варехою наливала горячої води до склянок і ставила перед гостей, а ті знов доливали собі гараку з фляшки, від чого вода набирала червоної краски. Кому було води за багато, зливав зі склянки таки на поміст. Не стало склянок для всіх, тож де-хто здіймав горня з полиці, а де-хто таки мусів ждати аж старший гість ви пэ. Вимити склянку, з котрої пив попередник, уважає ся обидою эго, так само як обидою було би обтерти пищик цибуха, коли шляхтич шляхтичеви дасть покурити.

— Отсе добре проти холэри! — перервав мовчанку оден з гостей. — Вода горяча, гарак добрий... все те розігріє кишки та й трохи безпечнійше.

— Е! або то холэра таке щось дуже зле? Не одному она вийшла на добре, — каже Петро і глядить з усьмішкою на Андрія.

— А вже-ж, — підхопив Антін Михасів, свояк Андрія. — Петро і Асафат відай попухли би з голоду, як би не возили мерців...

— Пильнуйте но ви свого носа, панэ Антоні, не наших вмерців! — каже Асафат. — Вже-ж то ми не заробимо на холэрі тільки, що ваш швагер Андрій.

— Мовчіть! — крикнув Андрій, а відтак додав плаксивим голосом: — Ах, я би віддав і свій власний маэток, аби лиш Лукашів охоронити від того нещастя....

— Бодай так пси траву пасли, як се правда! Ваша Ганя обдерла би вам чуба аж до потилиці, як би-сьте хоч одно стебло дали кому з обійстя!

Всі зареготали ся.

Андрій розсердив ся ще гірше, що люде знають, як жінка ним вередуэ.

— Кажу вам, Асафате, не пхайте носа до чужого проса, а то ніс розібю!

Асафат, випивши за трох, не гадав занехати оказії і не попробувати своїх кулаків.

— Е, пшоняна каша смачна, та ще як з чужого поля просо

але ледви чи Лукашева донька покушає її...

— Мовчи, волоцюго, бо...

— Ого! вважай, щоб я не виволік тебе, як твого швагра...

Андрій не втерпів, хопив склянку і замахнувся на Асафата. Однак в тій хвили затримав хтось его за руки і склянка впала на землю. Андрій кинувся з кулаками на свого противника, але другі не допустили до бійки.

Префект, що був зайнятий до сеї пори поважною розмовою з сусідом, вмішався тепер до суперечки.

— Гм... панове, успокойтеся! я забороняю....

Ще не договорив, коли вбіг до коршми хлопчина, здіймив шапку перед шляхтою, а до арендарки щось пошептав з-тиха. Арендарка приступила до стола і сказала голосно:

— Дмитро Яців умер!

— Дмитро?.. Господи! а то мете! Всі стали хрестити ся, а Асафат і Петро пішли сейчас, щоби виповнити свій обов'язок.

Настала прикра тишина. Кождий роздумував відай над тим, чи годить ся в так небезпечний час виправляти такі бучі. Зачали прашати ся з Андрієм, дякували ему за гостину і виходили з коршми.

IV.

Від того часу минуло вісім літ.

Було се одного маэвого поранку, ще з на годину перед сходом сонця. День був зимний, як часто-густо бувають у нас весняні поранки. Ціле Закутэ ще спало, нігде не видно було ні жита ні руху.

Ворота Андрієвого обійстя отворили ся а з них зачали виходити одна за другою чотири корови і кількоро телят. За худібкою вийшла дівчина десяти літ, боса, в одній сорочині і тоненькій крамській спідниці, підперезана крайкою. На розчі-храній голові мала драну хустину завязану на лад шляхотский під бородою, а в руці прутик для загання худоби. На плечех несла верету. Дівча було заспане, кліпало очима і дрожало від зимна. В лівій руці тримало кусник чорного хліба і одну цибулю та впихало за пазуху.

Се була Олюнька. Хоч то була десяти-літна дитина, хоч остало ся для неї гарне майно по родичах, — вуйна не дала їй спокою і она мусіла робити бодай то, що могла зробити, т. э. пасти худобу.

Дитина ступала обережно покаліченими, попуканими, як варений рак червоними ноженнями по примерзлім болоті, підганяючи перед собою телята, що якось не мали охоти виходити з теплої стайні на пашу.

За Олюнькою ступав підтюпцем, задерши хвіст в гору, вірний эї товариш — старий Лиско, пес, що ще эї батькови вірно служив, а тепер на оден крок не відступав дитини своїх колишних добродіїв.

Як лише Андрій перевіз усе движиме добро Лукашів на своє обійстэ, поплентав ся за ним і Лиско, а хоч Ганна не хотіла эго ніяк прийняти до хати, вимовляючись, що годі їй ще й собак чужих годувати, то старий Луць таки упер ся і Лиско

зжив на обійстю Андріїв. Та гірка була эго година! Кілько то побоїв прийшло ся ему відобрати від Ганни! Всьо зносив псиско з геройскою терпеливістю. Поскавулів, але обійстя не покинув. За те Лиско хотів бодай тим відслужити ся, що вірно стеріг хати і добра Андріїв. Найпаче любив він малу Олюньку і ніколи эї не відступав. Немов порівнюючи своє сирітство з Олюньчиним, він був эї сторожем і пістункою і товаришем за бави. На эго сухих а кудлатих ребрах нераз Олюнька положила голову і виспала ся добре. По при него, учепившись рученятами эго косматої гриви, учила ся ставити перші кроки, а нераз, коли збиточники хлопці сільські докучали їй чимнебудь, псиско наїжував шерсть, вискалював зуби і ворчав злобно, поки збиточники не повтікали... А господарям служив вірно. Одного разу, вернувши з Андрієм з нічлігу, почав тропити за злодїєм, що в ночі вивів корову Андріїв. Лиско поти бігав, нюхав і скавулів, поки не завів Андрія до поблизького ліса, де й знайшли звязану корову під корчами. Від сего часу Лиско заслужив собі на ласку Андріїхи, діставав щодня теплої страви, шматок хліба, а деколи й ложку молока.

До сходу сонця було ще геть далеко, ино-що пробудили ся жайворонки, а проче все спало. На всході небо червоніло чим-раз більше.

Олюнька вигнала свій товар на опуст і тут ждала, поки другі діти не позганяють свого.

Опуст — се було пасовиско між Закутєм а хлопскою громадою, низше церкви.

Олюнька сіла під корчем, підгорнула змерзлі ноженята під себе, рученята поховала за пазухи, загорнулась веретою і сидючи вдивляла ся в зачервоніле поза горою небо.

Ранок був дуже холодний, вся дрібненька травиця була вкрита білим інеєм, що блищав мов розсипане срібло і ждав, коли прийде тепле сонічко та красу эго злиже.

Довгій час не було видати нікого; мабуть родичі жалували своїх дітей виправляти на таку студінь.

Олюнька притулила ся до кудлатого Лиска і гріла ся эго теплом. Він лежав тихенько, лиш від часу до часу піднімав голову і розглядав ся, чи не грозить яка небезпечність эго вихованці.

На всході небо червоніло що-раз більше, а вкінці показало ся сонце в цілій своїй величавости. Сей час прокинули

ся пташки і стали витати эго своїм щебетом. Від сторони Закутя відозвало ся муканэ коров і накликуванэ пастухів, далі показало ся ціле стадо товару і ціла громадка сільських дітей. Коже з дітей несло з собою, що потрібно, не забули і о полуденку. Сей складав ся звичайно з кусника хліба і сира або масла.

Між всіми пастухами був найстарший, як віком так і розумом, досвідом та дотепом, Левко або як эго радше звали Левонко. Був се хлопчиско сімнацяти літ, а нероба на ціле село. За теж не було так доброго пастуха в цілім селі. Эго товар т. э. пара старих коней, дві корови та троє ялівнику, були все найліпше випасені; у нього ніколи вовк не хопив телятка, ані польовий не займив зі шкоди. У всіх пригодах умів він собі порадити і виплисти на верх там, де другі потапали. Левко був атаманом між громадкою шляхотских пастушків. Всі слухали эго, не зі страху, але задля эго штук і жартів, котрими вмів усіх забавити. Більше до нічого не був він здалий, тож як лише сніг згинув, Левонко був на пасовиску аж до другого снігу. Другі шляхтичі були з того дуже раді, бо з Левонком могли вони безпечно пускати свої діти навіть в такі небезпечні місця, як за канал, де кожної хвилі можна було бояти ся як не злодія, то вовка. Через зиму Левко не взяв ся до ніякої роботи, вилегував ся на печі в просі або ячмени, а деколи вистругував з дощинок і прутиків забавки на літо.

От і тепер за всіми пастухами надійшов і Левонко. Станув поміж діворою і спитав:

— А що? вже всі?

— Всі! — відгукнули діти.

— Ну, то в дорогу! — закомандував.

Дівора розбігла ся зганяти товар у купу. Счинив ся гамір, крик, накликуванэ, а за хвилю череда, справлена на дорогу, пустила ся повагом дальше. Левко вдрапав ся на свою шкапу і їхав позаду дітей, котрих було п'ятнадцятеро в віці від девяти до п'ятнадцяти літ.

Сонце за той час піднесло ся вже на тільки в гору, що своїми проміннями розморозило болото і калужі, та зігнало зимну росу з травиці. Ціла природа оживила ся, жайворонок аж заходив ся від співу, а діти й собі гупорили і співали.

Дорога, котрою гонили закутянську череду, вела по при двірський лан і попри широчезне пасовиско. Оно було ще

тогді спільне для громади шляхотської, рустикальної і двора. Але покищо, в тій порі пасли худобу ще на сіножатах і торіч них стернях, тож трава на тім пасовиску була ще сьвіжа, не-стоптана.

Зо дві години маширували наші знакомі, заки дійшли на призначене їм пасовиско. Перейшли міст на Дністрі, мину-ли місце зване жидівською толокою, і опинила ся за каналом під греблею. Тут була не дуже вигідна та безпечна позиція для пастухів. З одного боку цїсарска гребля, — а як стражник запише і подасть, то буде велика біда, — з другого знов бо-ку стережись корчів, що розсілись, поміж сіножати вздовж зо дві милі, бо як там зайде худобина, ледви эї відшукаеш.

Днина вибрала ся дуже погідна й тепла. Левонко зааран жував забаву. Діти бавили ся охочо і весело. І Олюньчине ли чко розяснило ся. Она забула свої злидні, недоспану ніч, пора нені ноження; она бігла з другими і сьміяла ся весело.

Товарина розійшла ся по сіножати шукати поживи, а одна Костева корова не сподобала собі щось сего місця і на-близила ся аж до верболозів. Левко побачив то з далека і за-кликав:

— Дмитре! твоя красуля пішла вовкам на сніданэ!.. А йди ж заверни, бо пропаде!

Дмитро Костів — то був чепурний пятайцятилітний хлопець. Він що йно розігнав ся розірвати ланцюха і дуже ему не хотїло ся переривати забаву.

— Ану заверніть там котре мою красу! — закликав він.

— А сам не ласка? — відгукнули діти.

— Олюнька! біжи ж! а скоро!

Олюнька не хотїла бути попихачем. Она покрутила го-ловкою, здвигнула плечима і не послухала. Дмитро розлютив ся дуже, особливо на Олюньку. Она була наймолодша з цїдо-го товариства, а при тім сирота, отже повинна слухати.

Дмитро почервонїв як бурак, затиснув кулаки і приско-чив до Олюньки:

— Підеш, чи ні? ти... знайдо зателепана!

Олюнька зблідла, але не рушила ся з місця.

Дмитро підніс кулаки і вже мав спустити їх на голову Олюньки, та в тій хвили загарчав люто Лиско і хопив эго з за-ду за ногу. Дмитро закричав несамовито, пірвав патик і піг-нав ся за Лиском. Олюнька відотхнула. Всї діти стали сьміяти

ся.

В тій хвили надійшов від сторони жидівської толоки якийсь хлопський парубчак. Він бачив цілу сцену і не втерпів, щоб не зажартувати собі з "макогона."

— А во-во, як макогін пса бэ... ха-ха-ха! Добрий буде з тебе "мига" (лупій)!...

Дмитро залишив пса, а побіг за хлопом. Тепер эго позиція змінила ся — всі діти стали в эго обороні.

Неприятель з разу не налякав ся Дмитрового костура; він обернув батіг "старим кінцем" і дожидав нападу. Але коли побачив, що ціла громада шляхотских пастухів рушила за ним, він давай утікати. Хлопець біг просто до верболозів і тут пристанув. З лозів повилазили хлопські парубчаки, котрих молода шляхта з разу й не бачила. Тепер, коли она надто до них наблизилася, они кинулись на ню.

— А макогони прокляті! а чорти рогаті! — (дехто з шляхотских хлопців мав на голові рогатівку) — а до Варшави марш!

Тут треба сказати, що се діяло ся по 1863 році, саме під час повстання польского. О тім повстанню знали хлопці, бо му-сіли перед селом тримати варту і ловити повстанців. Хлопи не були раді повстанню; они бояли ся, щоб не вернуло ся польске панованэ а з ним панщина. Шляхта-ж уважала себе більше По-ляками. Шляхтичі сприяли повстанцям, перевозили їх ночами, годували. Хлопи про се те знали і ддятого виправляли шлях-ту до Варшави.

Шляхотські діти кинулись на втікача, поки не доби́ли ся до греблі. Гребля була стрімка і дуже пригожа на оборонну позицію. Розум показував ограничитись на дефензиву. Коман-ду обняв Левонко. Він, побачивши, що діэ ся, вирубав з верби кілька коликів, роздав між хлопців і всі стали відбивати ся, Тут хлопи не могли їм нічого зробити. Хотіли взяти шляхти-чів приступом, але се не вдало ся — і молода шляхта, набив-ши кілька гузів на хлопских головах, відогнала їх.

Та хлопи приступили до формальної облоги. Положенэ шляхти було дійсно прикре. Сонце стояло вже на полудни, то варина розбігла ся Бог зна куди, а тут ані рушити ся з місця. Они піддали би ся, як би не тямили о тім, що хлопи не пустять їх з цілою шкірою. Кількох хлопців пішло тихцем до Дністра, назбирали камінців і стали кидати на хлопів. Ті не мали такої

амуніції і відстрілювали ся хиба тим, що їм шляхтичі кинули. Але сей маневр не поправив долі шляхотської дїтвори. Хлопи стояли вправді в приличнім віддаленю, але не гадали уступати.

Левонко прийшов на добру гадку. Зловив за греблею тихцем якусь коняку, перебрав ся через канал і пігнав що сили в село до префекта. Префект післав по вїйта, сїли оба на віз і поїхали робити справу. Така інтервенція причинила ся до примусового мира. Вїйт почаствував кількох хлопців з під своєї юрисдикції палицею і они відступили від облоги.

Коли діти позганяли товар, що порозходив ся по корчах, сонце вже було низько. Пігнали худобу в село.

Та Дмитро не міг забути Олюньчиного непослуху і болю, якого ему завдав єї псиско. Він почав ворохобити других хлопців, що мов то вся історія з хлопами вийшла через Олюньку. Товариші не любили Дмитра, звали єго маминим сином, тож і не слухали єго підмови. Тоді Дмитро рішив ся сам покінчити не скінчену рано справу. Він зачав Олюньку ганьбити послїдними словами та окладати кулаками. Олюнька, призвичаєна до битя з маленьку, утікала перед напасником, але не закричала ні заплакала.

Другі хлопці станули в обороні Олюньки. Першій Левонко підїхав до нього на своїй шкапі і парнув єго батогом по плечах. Пещений Дмитро не стерпів удару, він став плакати і кричати на весь голос. Левонко ще поправив. Дмитра взяла злість. Хопив прут та став ним цьвікати то Левонка, то єго коня.

Левонко не надумував ся довго, зліз з коня, хопив Дмитра за ковнір і випарив бичиском кілька міг.

— Та ти, ледаре, будеш сироту бити? Я тобі покажу, чим то пахне!

Тут знов мусїли вмішати ся инчі хлопці, щоби визволи ти Дмитра з рук Левонка.

— Чекай, чекай! я тебе запізву до префекта! — відгрожував ся Дмитро.

— Ще тобі мало, бабин сину? Я тобі такого префекта завдам, що й рідна мама тобі не відбере!

Дмитро замовк, бояв ся, щоби Левонка гірше не розсердити та щоби він знов до битя не взяв ся.

V.

Дмитро Костів Полошинський не малу ролю відграв в нашім оповіданю, тож треба нам познакомити ся з ним ближше.

В Пишнівцях ніхто не знав, з відки взяв ся там Кость Полошинський. Він зайшов туди ще парубком, а що виказав ся шляхотскими паперами, то шляхта закутянська приймила его до себе. Був се спокійний та роботящій чоловік. Він приніс з собою трохи гроша, купив хату з огородом та кусень шляхотського поля і осів на все в Пишнівцях. В короткім часі оженив ся з шляхотскою дівчиною і став господарем. Та відай не такої жінки він собі бажав, якою була Костиха. За кілька літ окульбачила она Костя та помітувала ним, як помелом.

У них було двоє дітей; Дмитро був старший. Мати наділяла его щедрою рукою тими привілежїями, які звичайно має найстарший син. Дмитрусь був всім у своєї мами, та за те Кость сходив що раз більше й більше на другій плян.

Згодом стала Костиха виправляти чоловіка на заробок. Заробок у дворі був для Костихи за малий, для Костя понижаючий. Кость довідав ся, що при будові залїзниці добре платять, зібрав свою мізерію в клунок і пійшов до Городка. Жінка не противилась тому. І так діяло ся що року. Кость робив тяжко через ціле літо а на зиму вертав з заробленим грошем до дому. Та тут замість спокою і відпочинку заставав докори і занедбану роботу. Костиха все ему вимовляла, що він дід зайда, а она его зробила господарем. Кость винаходив що раз нові жерела зарібку, раз щоби жінці грїшми губу заткати, а по друге, щоби втечи від єї любого голосу. Він наймив ся був стинати дерева в лісі, а як сеся робота скінчила ся, пійшов аж до Борислава до копаня воску. Одним словом — Кость був го стем дома. Костиха газдувала як знала.

Дмитро став виростати на парубка. Костиха не знала, де ему знайти місця. Пестила, прибирала як панича, а годувала, що могла видумати найліпшого. То й не диво, що Дмитро був хлопцем гладким, хорошим і мав значну силу фізичну. Дмитро, видячи, що мати не дуже шанує батька, став і собі мати эго за ніщо. Він зовсім не показував тої пошани, яку вин на батькови дитина. Кость зносив усе терпеливо, раз для того, що не міг вплинути на вихованє сина, бо мало коли бував дома, а друге, що бояв ся язика жінки; она все ставала в обороні сина. Зійшло на те, що Кость, сли не був де в роботі, то був ніби наймитом жінки і эї Дмитруся. Синочок виріс на парубка і поводив ся всюди як богацький син; на се йшло те, що старий придбав літом. Дмитро був певний, що яко одинокий син при старім батьку буде увільнений від війська, а відтак і оженить ся скорше ніж эго ровесники, котрих ждала кількалітна служба військова. Тож уже тогді, як инчим парубкам і не снила ся женитьба, він розглядав ся між шляхотськими дівчатами за парюю для себе.

Доля старого Костя не була завидна. Ще пів біди, доки міг робити, бо як пійшов з дому на заробітки, бодай не чув кудкудаканя своєї жінки і непошанованя від сина. Але й те з літами скінчило ся. Якось в Бориславі Кость, лізучи до ями, скалічив собі ногу. Роботу мусів перервати. Нога не хотіла ні раз гоїти ся. Кость хочачи не хочачи мусів вертати до дому, хоч з порожніми руками, бо увесь свій заробок пролежав у Бориславі.

Костиха аж руками сплеснула, як побачила чоловіка на порозі не в тій порі, як приходив звичайно.

Кость був марний і пожовклий на лиці. Біль ноги, опухлої і пораненої, докучав ему немало, а тут мусів пішки прикульгати аж з Борислава.

— Та чого ж ти прийшов неробо? — привитала эго жінка. — В Бориславі тепер найгорячіша робота, а ти вернув до дому... Що ж тут будеш робити? А лежаного хліба у мене нема!

— Хиба не бачиш, якій я вернув ся? — сказав Кость постогуючи і присів на лаві. — Скалічив ногу, як лазив до ями, та не хоче загоїти ся. Усе ранить ся та пухне. Пролежав три неділі в жидівскім хліві, видав усьо, що заробив, купував різні ліки, та нічо не помагало. Гадаю: пійду до дому, може стара

Яцьова зробить якої масти та вигою ся..

— То так добре?! Як ще були гроші, то лежав у Бориславі, а тепер, як нічого нема, лізеш мені на карк... А з чого я тебе вигодую? Не видиш, що у мене малі діти, а достатків дасть Бог?...

— Ну, що ж я мав робити? — звиняв ся Кость. — Таж годі було чекати аж зігную під жидівским плотом.

— То було прийти скорше! За ті гроші, що ти їх проїв а може і пропив, можна було тут дати собі раду, а так гнити будеш та й годі.

— Та я ще зможу децю робити коло хати, — обіцявав Кость.

— Ого! вже що ти заробиш а я засьпіваю, то поділимо ся разом... Гірка буде тепер моя година!

На той розговор надійшов Дмитро.

— Ого! старий уже дома? так скоро? — такими словами повитав вітця. — Та щось ви, татуню, гуляли не аби як, коли відгуляли чобіт! — і показав на хору батькову ногу позавивану шматами і в якимсь старім черевіку, відай підіймленім на жидівським сьмітю. — А як там тату з грішми? Мені би тепер придали ся нові пасові чоботи...

Ся бесіда сина виглядала на посмішку. Старий не відповідав ні слова. Він опер бороду на палицю і дивив ся в землю.

— Ого! будеш мати пасові чоботи! — сказала Костиha до сина. — Всьо пролежав у Бориславi та проїв, а тепер прилiз сюда, щоб зго годувати.

Дмитро скривив ся на ті слова матери, та хиба не для того, що она говорила о батьку так нечемно. Він до батька ні раз не мав серця. Але він уже від кількох неділ укладав собі, що скоро лише верне старий з Борислава, мусить купити ему нові пасові чоботи та й буде в чім в осени відгуляти всі весіля в Закутю. Тепер же вся надія розвіялась, як мрак.

Кость, хоч як був змучений, не мав сьмілости сідати до вечері з жінкою і дітьми. Він виймив з кишені шматок чорного хліба, зів зго, напив ся води і пійшов на піч спати. Костиha спала на постели з кількалітною дочкою Мариною. Довго Кость не міг заснути, перевертав ся з боку на бік і тяженько стогнав та охкав.

Другої днини Кость встав скоро сьвіт, перевязав сьвіжи ми шматами болючу ногу, зів шматок хліба, що лишив ся на

столі з вечері, і поплентав ся в село. Того таки дня став Кость молотити у одного заможного шляхтича пшеницю на насіннє. Там ему дали їсти та ще і заплатили 15 крейцарів за день.

Так тягло ся аж до пізної осені. Кость ходив що день на роботу і приносив по кілька крейцарів до дому та віддавав жінці. О ліченню ноги він не думав, а Костиха ані син не пригадували ему того. До старої Яцьової по масть не ходив, бо не було коли.

Костиха не докучала вже чоловікови так дуже, бо не коштував її нічого, а все ж заробив до дому кілька крейцарів.

Але зблизила ся слітна, холодна осінь. Костева нога що раз більше розранювала ся і боліла, бо навіть не мав у чім гарзд вимочити її хоч би раз в тиждни. Кость стогнав усе більше по ночах а одного дня, зібравши ся пійти своїм звичаєм на роботу, вернув ся таки з сіней і сказав жінці, що сьогодні не годен зайти.

Костиха гадала, що старий перележить оден день, то й не казала нічого; але коли другої і третьої днини Кость не міг злізти з постелі а по ночах стогнав і йойкав від рани, она не змогла своєї безсердечної люти вдержати в собі і виляла її на голову Костя.

— Гіренька моя година з тобою! Чого ти мені сьвіт завя зав? Як би тебе був дідько не надніс до села, я би була нині не такою господинею..

На такі щоденні привитання Кость не відповідав нічого, хиба постогнував.

З такими самими словами кидала Костиха чоловікови на піч кусок хліба або ложку якої страви, що лишила ся з полуденка або з вечері.

Старий лежав на печі як той Лазар біблійний. Він по цілих днях майже не злавив з відтам, бо й се приходило ему тяжко без чужої помочи.

Якось раз зайшов до Костя той багатий шляхтич, у ко того Кость молотив і зарабляв. Він був его кумом а хрестним батьком Дмитра. Був се чоловік бувалий в сьвіті, делєгат і де путат до ріжних комісій, і мав значінє в селі, его поважали і бояли ся. Звали его Шевком.

Костиха також мусіла его респектувати, бо се був чоловік бездітний, а она признавала ся до свояцтва з ним і мала надію, що колись може Дмитрусеви де що капнути від него.

Шевко поздоровив Костів звичаєм шляхотським і присів на лаві під образами. Костиха не знала, де ему місця знайти. Она витирала фартушиною лаву і стіл перед сільським дукою.

— А що там, панє Константій, нездужаєте? — звернув ся Шевко до Костя.

Костиха побояла ся, щоби эї старий яким словом не зрадив, кільки то він від неї мусить витерпіти, то й заговорила за раз:

— Ой зле, панє брацэ! така біда, що Господи! По цілих ночах не спить бідачиско, аж серце крає ся з жалю дивитись на эго муку... Бідний так мучить ся тою ногою, а я не знаю ему радоньки дати...

— Не так ногою, як твоїм гострим язиком та нелюдяним обходом зі мною, — каже стогнучи Кость. — Та то, панє брацэ, ложки води мені не подасть, тільки навигадує, напроклинає...

— Та що бо ти, Костю, говориш? Боже мій! чи я би тобі не рада?...

Костиха хотіла заговорити чоловіка, бо Шевка бояла ся як огню.

Шевко знав від людей, що Костиха вередує старим, і хотів наочно о всім переконати ся.

— Тихо! — гукнув він на Костиху, — нехай говорить, яка то моя сеструня милосердна...

При тих словах так гостро подивив ся на Костиху, що она аж закаменіла коло запічка.

Старий осмілив ся та й каже дальше:

— Я тут лежу як Лазар та ніби то у власній хаті. В ночі то мені ніхто води не хоче подати, а кільки я напрошу ся, що би мені дала, який старий горнець з теплою водою — вимочив бим ногу та може би було лекше, а то ні, та й ні! скорше би у каменя води допросив ся. А хиба ж я не заробив собі на стілько, щоби для мене який старий череп був? Ой, Боже мій, Боже! уже всі гріхи тут спокутую...

Кость був чоловік терпеливий і несьмілий при жінці, та тепер, видно, вся терпячка скінчила ся, немов прірвала ся гребля, що здержувала всю накипілу жовч в эго зболілим серци, виляла ся бистрим потоком.

Шевко зморщив своє грізне чоло, приступив до Кости-

хи, що стояла ні жива ні мертва, а торкаючи її пальцем до самого чола і вдивляючи ся їй бистро в очи проговорив:

— Виджу, що моя сеструня ящірчого роду... Але я тобі кажу, що як не будеш з сим бідаком по людски обходити ся, то не лише по смерті й стебла не запишу, але ще за життя так випарю, що з тиждень не сядеш... То ти така жінка? Поки міг робити, валяти ся по Бориславах, і гроші приносив до дому, то був добрий, а тепер, як каліка, то він пес?... Я буду сюди з часта навідувати ся, а як мені старий пожалує ся хоч одним словом, гірка тобі буде година!

Шевко був деспотичної вдачі. Він полагодив не раз у сеї таку справу, в котру не мав права мішати ся і котра належала до суду — полагодив не раз кіями і різкою. Одну хлопську родину, що займала ся систематично крадежію, він не віддав до суду, лише задиктував їй кару в селі — Панькови вліпили шістдесят буків, Панчисі сто різок... Та від сеї події Панько — як оповідає сільська хроніка — став порядним чоловіком і пас громадську череду, а она стала зручною повитухою, навіть до панів її кликали.

Костиха тямала се і знала, що на Шевка були жалоби в бецирку, та нічого ему не зробили. Шевко знав ся добре зі всіми панами, они заїздили до нього при різних okazіях, він їх частував; впрочім і они добре знали, що з бутною шляхтою не порадиш инакше, хиба би прийшло половині села сидіти в криміналі.

Кость, побачивши, що такого чоловіка має за собою, за думав за одним заходом полагодити ще одну справу.

— Або той мій синок, панє брацє... викапаний син своєї мами! Аби не рідний батько, а жебрак лежав оттут, ще би повинен мати більше милосердя...

Шевко звернув ся знов до Костихи:

— А свому плеканцеві скажи, що як колись схоплю за чуприну, то виблю, аж буде пищати! Він вже знає мою руку і я жартувати не вмію!... Бувайте здорові, панє Константій! А як би вам ще яка кривда, дайте мені знати, а я вам вже зроблю справу...

Погрозив, ще раз Костисі і вийшов з хати.

Костиха аж губи закусувала зі злости, а вже найбільше гнівало її те, що не могла свою злість зігнати на немічного старого. Бояла ся Шевка.

Саме тогді запустила ся у Костів корова і Шевко став посилати для Костя що днини пів кварта молока та казав пильно розвідувати ся, чи Костиха сповняє зго волю.

Костиха все ще мала надію, що колись відплатить своєму старому за зго довгий язик. Однак, побачивши над собою таку контролю, она покинула сю гадку та ще й остерігла сина.

— Слухай, Дмитрусю! — сказала она, викликавши зго до сїней — бій ся Бога, не докучай старому! терпи, хоч би тобі й як тяжко приходило... Був тут вуйко Шевко. Старий вистогнав перед ним усьо... Господи! що тут було крику! як вуйко сердив ся! А знаєш, дитинко, вуйка годі дразнити, бо ану ж розсердить ся та запише кому другому, а тобі нічого... Шкода би! От сей огород, що притикає до нашого, не здав би ся нам! Терпи ж сину! Старий недовго потягне... Вчера казала мені стара Яцьова, що з такого люде не виходять, рана буде гнити, гнити, а як пійде до середини, то вже й по всьому...

Дмитро вислухав матери уважно, а хоч зго бутна душа не рада була піддати ся тому деспотизмови і хоч був би радо вирік ся огорода по вуйку, то таки боязнь перед кріпкою рукою вуйка наклонювала зго, що обходив ся з батьком чемнійше.

З того часу доля Костева змінила ся о стілько, що мав усьо вигоду, яку лишень міг мати. Костиха подавала ему теплої страви, було й молоко, не тарахкотіла ему над головою, син не вирабляв криків у хаті і не заводив сьпівів. Але рана не гоїла ся. Не помогли вже й масти, що приладжувала Яцьова. Кость почув свій кінець і за кілька днів помер.

По похороні Костя остала ся на газдівстві вдова Костиха з сином одинаком.

VI.

Андрій Лукашів орудував майном своєї сестрінки Олюньки як своїм власним, не рахуючи ся перед ніким з того, що робив. Грунт обрабляв сам, а хату винаймив якомусь зайшлому шевцеві, Німцєви Йоганови, що достарчав пасових чобіт усій шляхті цілого Закутя.

Олюнька жила а радше валяла ся при вуйні. Ганна не тямила ні раз о тім, що Олюнька буде колись богачкою, то годить ся з нею поводити бодай так, як з власними дітьми. Їй усе була чогось недогода, все кричала на Олюньку і била її частенько. Хиба у дідуса Луця Олюнька находила оборону перед лютостію вуйни.

Луць любив Олюньку цілим своїм старечим серцем, любив як рідну дитину. Він учив її молитов і кождий крейцар, якій мав, видавав на те, щоби для Олюньки що справити.

З-за того вуйна була заздрісна і раз, як старий привіз для Олюньки з міста нові угорські чобітки з кутасками, она таки зважила ся сказати ему:

— А мої діти вам не внуки, тату, що всьо пхаєте лише в ту неробу?

— От говориш, сама не знаєш що. Ти сама дбаєш про свої діти, а она — сирота, а хоч повинна би ходити вбрана як пава, бо таки має за що, она у тебе ходила б і боса й гола, як би я їй деколи не купив що приодягти ся. А тобі й того за богато, і то тебе в очі коле, коли я яку шматку дитині куплю... Ой, тям небого, що захланність то великий гріх! колись эго треба буде спокутувати перед Богом... А чи ти знаєш, що як колись зажадають від Андрія рахунків з того, як він сиротинським ма

зтком орудував, то гірко ему прийде... Такий маєток то таки щось принесе на рік, а чи є який познак з того? Усьо тут влізло...

— Або я дитини не годую? — каже Ганна.

— А то раз! То така дитина потребує тільки їсти, що уродить ся на двацять морґах? Кому ти верзеш таку дурницю?

На тім розговір урвав ся. Та старий Луць мусів частенько пригадувати своїй невістці її обовязки супроти Олюньки. Одного разу каже:

— Ціла біда в тім, що тут у вас не може бути благословення Божого. Бог приказав, щоби жінка повинувала ся своєму чоловікови, а ти, небого, вивертаєш право Боже і вередуєш чоловіком як сліпою кобилою. От, дурний Андрій! Як би я був твоїм чоловіком, танцювала би ти мені так, як я би тобі заграв... Та на глупоту нема ліку... най собі робить, як знає. Одно тобі кажу: Як довго я жию, не дам дитині кривди зробити, а тих десять морґів поля, що я ще ними орудую, — я прочував, яка би мене доля чекала ' від моєї невісточки, коли-б я прийшов на її хліб — ти їх ані понюхаєш. Се для Олюньки. Буде з тебе того, що придбаєш з її маєтку за малолітності...

Та не все так старий Луць міг постояти за внукою. Коли эго не було дома, вуйна виливала всю свою злість на дитину. Найменча дитяча провина або неувага не уходила тогді без карно. Ганна уважала тогді Олюньку за вирослу і вимагала від неї такого розуму, як у повнолітного чоловіка.

Те саме робили з Олюнькою і діти Андрія. Вони знали добре, що Олюнька сюди не належить, а наслухавши ся від матери, що буцім-то она Олюньку годує, стали й собі випоминати їй те.

— Ти! дай ту той хліб, що маєш в руці! — каже старший від Олюньки Андрій Гриньо.

— Та то мій хліб! Ти свій уже зїв... Мені вуйна дали.

— Ти не маєш свого хліба! то всьо наш хліб... аби-сь знала, ти жебрачко! — і прискочивши видер заплаканій дитині кусок хліба.

Таке саме водило ся і з забавками, а особливо з ляльками, котрі часом дідусь Луць купував для Олюньки. Дівчата Андрієві так довго не дали спокою Олюньці, поки не видерли у неї ляльку. Олюнька бувало жалувала ся перед дідусем, але

набравши кілька разів за се штовханців від вуйни, бояла ся вже пожалуватись.

Коли Олюньці минув десятий рік, старий Луць намагав ся конче, щоби її посилати до дяківської школи.

Ганна й говорити собі не давала.

— Та на що їй школи? От непотрібний видаток.. Ино час змарнує, а могла би ся чого ліпшого навчити тут коло мене...

— Коло тебе навчить ся хиба язиком молоти, а більш нічого, — сказав старий, — а я таки хочу, щоби дитина ходила до школи і навчила ся бодай читати. Ти своїх дітей посилай або ні... Они мають вітця, най рядить ними після вподоби. Як би Андрій не був такий фартушкевич, як э, посилав би дітей на науку, — але Олюнька не має вітця, то я хочу їй заступити эго. Так бути мусить, а сли будеш перечити ся, то пійду до су ду і попрошу, щоби дали для Олюньки иншого опікуна, а тоді, не знаю, хто гірше на тім вийде...

Андрій, що все уступав жінці і потакував їй, настрашив ся погрози батька та став і собі намагати, щоби Олюнька ходила до школи, і эго діти будуть також ходити. Жінка кілька разів брала ся отямити чоловіка своїми блискавичними поглядами, але Андрій сим разом не уступив. Він моргнув на Ганну, щоби вийшла за ним до сїней і сказав їй до уха:

— Бій ся Бога, жінко! Як би так тато акурат зробив, як ка же, то нам хиба з торбою пійти... Новий опікун забере від нас Олюньчин ґрунт а мені скажуть рахувати ся з того, що я за де вять літ придбав... А ти сама добре знаєш, як э. Дай спокій, не переч ся!

— Або старий зробив би так на правду?

— Чому ні? Старі люде бувають уперті, а ще він ту Олюнь ку так дуже любить...

Ганна зміркувала, що таки справді може бути зле, і не опирала ся більше тому, щоби Олюнька ходила до школи.

Луць поїхав до міста купити дитині що треба, щоби, як казав, виглядала по людски.

Придбану в нове шматэ Олюньку повів Луць сам враз з дітьми Андрія до школи.

Пишнівська школа стояла посеред села Пишнівців русти кальних. З Закутя було досить далеко. Школи етатової тогді ще не було в Пишнівцях не було також і примусу шкільного, тож діти вчили ся хиба в зимі, а ціле літо вакаціонували при

господарській роботі або при худобі.

В Пишнівцях учив тамошний дяк Пришлай. Був се чоло вік інтелігентний, очитаний, а що найважнійше, не був пияця. Він скінчив школу дяківску в Перемишли, а се в тогдішних часах значило дуже богато. Носив ся по шляхотски, ходив у сурдуті. Пришлай був і не без здібностей педагогічних. Він міг тим почванити ся, що діти дуже эго любили, а се рідко лучало ся поміж дяко-учителями. Однак средства, якими розпоряджував, зовсім не вистарчали до переведеня эго педагогічних плянів.

Школа пишнівска містила ся в низенькій сільській хатині з одною однісінькою комнатою. В тій комнаті стояла великаньска сільска піч з припічком і запічком, дві лавки, стіл, одно крісло і ліжко для сторожихи, старої баби Параньки, що мешкала з дочкою в школі. Ні образів до науки поглядової, ні інших приборів, які тепер можна подибати і в найбіднійшій школі, тут не було.

Наука відбувала ся без пляну. Діти сходили ся, коли котре могло, і приносило книжку, яку котре мало. Для того годі було посортувати діти так, щоби хоч десятеро учити разом. Діти вчили ся всі голосно, кожде для себе, а з того наставляв точнісінький жидівський хайдер. Кожде складало слова для себе окремо, як було в книжці. Учитель викликував по одному, по двох на середину, казав читати, поправляв, пояснював і завдавав дальше. То не перешкаджало другим дітям виводити співучим голосом: ба-ба, га-ла ма га... Так само не перешкаджало дітям, коли учитель відбував тілесну екзекуцію на яким не слухнянім ученику... Діти сиділи в лавках стиснені як селедці в бочці, не було місця виложити вигідно руки на лавку. Означеного місця ніхто тут не мав; хто скорше прийшов а засів яке місце, сидів там уже цілий день. До школи ходило ся раз на день. В полудне оголошував учитель малий відпочинок, а тогді кожда дитина, котрій було далеко до дому, виймала полуденок з торби і їла. Ціла наука обмежала ся на читаню з книжки, яку хто приніс, і на писаню. Хто мав зачинати вчити ся писати, приносив куплений у жида аркуш паперу та гусяче перо і все то заносив до стола учительського. Учитель затинав перо, складав папір в четверо, лінював і записував першу лінію взором письма, зачинаючи від букв. Ті діти, що не писали, вихо

дили на середину, щоби було другим просторнійше до писання, і сідали з книжкою, де попало — на припічку, на запічку, на постели сторожихи, — і кожде бубнило своє дальше. Старших хлопців учив Пришлай церковного співу і эрмолойских со-льок. Місцевий парох рідко коли показував ся в школі, а як часом прийшов, то питав молитов, старшим казав співати, і на тім кінчила ся эго наука. О инчих предметах, котрих тепер учать в народних школах, не було тут і бесіди. Часом лишень пояснив учитель розумнійшим дітям де-що з того, що читало ся, та й годі. Мимо того пишновецкі люде, як шляхта так і хлопи, дуже радо посилали дітей до школи, коли дитина не була конче потрібна при господарстві.

Олюнька була гарною дитиною. Її чорне волосє і чорні очі та смагле личко, рум'яне від зимного вітру, гарно відбивало від червоної хустини, котру купив їй дідусь у місті. Олюнька ввійшла неісміло до школи, приступила до учителя і поцілувала эго чемно в руку.

Старий Луць розповів, кого привів до школи, і учитель записав їх до свого каталогу.

Учитель знав добре Луця і поважав эго, як усі люде в селі. Привитавши ся, попросив эго сідати на лавці, що стояла коло учительского стола.

— Особливо, панє реєнцє, поручаю вашій опіці мою сирітку Олюньку — сказає Луць. — Не зазнала она гаразду від немовляти, та най би хоть під вашим оком трохи віджила і ма-ла яку веселійшу годину...

Старий зітхнув важко.

— Таж я про все добре знаю, — відповів учитель. — Будьте спокійні, я їй кривди не зроблю.

По тих словах прикликав Олюньку до себе, погладив її по головці і спитав:

— Як називаєш ся, дитино?

— Олюнька.

— А кільки тобі років?

— Либонь десять.

— Умієш молитви?

— Умію, дідусь мене навчили.

— А маєш ти книжку?

— О, має, має — відзиваєсь дідусь.

Старий був гордий тим, що купив унуці книжку.

Учитель поглянув на книжку, а відтак взяв дитину під бороду, погладив по лиці і каже:

— Ну, а тепер будемо вчити ся. От бачиш, моя Олюнько, як пізнаєш отсі всі значки, як они називають ся, будеш їх скла дати до купи і вийде з них ціле слово. Зараз тобі покажу... А хочеш ти учити ся?

Учитель говорив до Олюньки лагідним голосом, яким промавляв до неї хіба дідусь. Она осмілила ся і зараз таки по любила учителя.

— О, хочу, хочу! — закликала, о очі їй аж засвітили ся.

Она хопила учителя за руку і поцілувала щиро.

— Ти, Олюнько, будеш оттут сидіти, — показав їй учи тель місце в лавці, — а ви хлопці не робіть їй збитків, бо она сирота, то і Бог покарає і.. лінія буде в роботі!

Учитель виконував конечні тілесні екзакуції сильною сливовою лінією.

Зараз розпочала ся перша лекція читання. Учитель пока зував стоячій коло нього Олюньці вказівкою поодинокі бук ви і називав їх по імени. Олюнька показувала ся дуже понятли вою дитиною. Дідусь з радости аж не міг всидіти на лавці. По скінченій науці питає ся гордо учителя:

— А що гадаєте?

— Буде добре. Видно, розумна дитина.

— О, дуже розумна дитина! я вам кажу, що розумна. Та кої другої годі знайти, — і старий Луць випростував ся з ра дости.

— Панє реєнцє, припильнуйте єї, прошу вас, а я буду вам дуже вдячний за те... і розумію ся на кречности.

Се послідне означало обіцянку окремої винагороди.

Луць погладив ще раз свою любу внучку по головці і вийшов.

Ідучи дорогою старий тішив ся, яке то буде для него щастє, як то він буде собі в неділю лежати — в зимі на печи а в літі в садку, а Олюнька буде ему в голос з книжки читати. І по музиках та вечерництвах не буде волочити ся, як, засмакує в науці, — закінчив старий свої веселі роздумування, — а се в нинішних часах значить дуже багато. Го го! а то все темнота та й тільки. Ціла забава у них гуляти, пити та до хлопців зу би сушити! — і старий махнув рукою, як би хотів відогнати всі ті злі покуси від своєї внучки.

Луць вийшов весело в хату — се у него рідко трафляло

ся, — здіймив з себе новий кожух, повісив на жертку над полицею та й каже:

— А що? не говорив я, що всьо буде добре!

— Що таке? — питає невістка.

— Та професор казав, що Олюнька дуже розумна і понятлива дитина... будуть з неї люде. Боже, дякую тобі за тую ласку і потіху! От славна дитина на ціле село...

— А що-ж казав за наші діти? — питає Ганна.

— Що? нічого не казав... не було коли... Та я й не питався.

— Бо ви лиш одну внучку маєте, — каже Ганна з досадою.

— Одну не одну, таж і ваші діти люблю та кривди їм не роблю. Але Олюнька сирота і крім мене ніхто нею не журиться, а твої діти мають тата-маму, нехай они ними турбують ся. На мою стару голову трохи за багато клопоту... Та й яка ти смішна Ганю! то ти сама не можеш більше зайняти ся своїми дітьми? Тобі здає ся, що як даш дитині їсти і чисту сорочку, то вже досить з тебе. Возьми лошатко: як эго не попестиш, не заговориш до него по людяному, то до руки тобі не пійде. Так і чоловік, і дитина. А від тебе що она почує? Гнів, крик, проклони — то які твої діти будуть? Ну, ну, не дай Боже!... А твій чоловік не міг би трохи про діти подумати? Та ба, він тільки дивить ся, чи з жінки фартушина не злітає... тьфу!

Старий перестав говорити. Ганна закусилла губи, але бояла ся відгризатись. Андрій стояв засоромлений, мняв у руках шапку і не знав що з собою робити.

Олюнька ходила до школи цілу зиму. Кожного вечера випитував її Луць: чого вчила ся в школі, що має завдане, казав їй повторяти дома з книжки і силувався вгадати, чи Олюнька добре називає знаки. Старий протирав очі, силувався вгадати імя кожного знаку і придивлявся незнакомим собі, німим буквам.

Олюнька робила великі поступи в науці. Коло Різдва складала вже слова, а в Великім пості, таки вже й читала.

Луць аж відмолодів з радости. Коли лише який сусід зайшов до него а Олюнька була дома, зараз прикликав її до себе і казав читати, а перед кожним хвалився своєю внучкою, що нема такої другої в селі.

— Бо то видите, сусідо — говорив він — така кругла сирота, без родичів, обштовхана, оббита, а має добру голову і золоте серце! — і цілував Олюньку в чоло, в очі, і пригортав

до грудей.

Люде знали добре, яка була доля Олюньки у вуйні, для того і признавали правду Луцєви та завидували єму такої доброї дитини.

Одного разу зайшов до Луця шляхтич, котрий ходив колись до школи в місті і всі уважали єго за дуже ученого. Старого аж закортїло і перед ним похвалити ся розумом своєї внучки, хоч дуже бояв ся, чи проба пїйде добре. Старий міркував собі: Що иншого перед людьми, що не вміють читати, хоть щось і не так скаже, то увійде, — але тут буде тяжше. Ану-ж дитина помилить ся, а він розголосить по селі, що Олюнька нічого не вміє? Тоді і вийду старим дурнем... — Але Але кортячка перемогла і старий попросив пишнівського ученого, щоби "виагзамінував" Олюньку.

Учений отворив книжку і казав Олюньці читати. Олюнька читала поволи, але виразно і певно.

Учений сказав до Луця:

— Дай вам Боже, дідусю, діждати ся з неї потїхи. Як до тепер, она читає дуже добре, над свій вік.

Старий аж почервонів з радости і не міг промовити слова, лише притиснув Олюньку до своєї груди так сильно, аж мамо не закричала. Зараз другої днини пошпортав щось старий в своїй скринчині, від котрої ключ носив усе на шиї, і сказав, що мусить поїхати до міста. Був се ярмарочний день, то не тяжко було єму присїсти ся до кого-небудь.

Вернувши з міста, старий пороздавав дітям Андрія колачі, коники і ляльки. Олюнька стояла коло запічка, дивила ся своїми чорними оченятами на діда та дивувала ся, що дідусь не привіз їй нічого. Луць прикликав дівчину до себе, казав їй замкнути очи а сам повісив їй на шиї кілька шнурків красних коралів.

— Ану, отвори очи та подиви ся! — каже, а сам обертав дитину в різні сторони і приглядав ся їй з радістю.

Ганна аж затрясла ся з заздрости. По єї рахунку кораліварта були яких пятьдесять реньских.

Олюнька не вміла оцінити гаразд того дарунку, але таки тішила ся дуже, що дідусь привіз їй гостинця з міста.

— От бачиш, Олюнько, — каже старий, — ледви чи я дочекаю поблагословити тебе під вінець, а хотїв би-м, щоби ти мала малу файну памятку по мені... Тепер ти ще за мала до

тих коралів... дай вуйні, най сховає і дасть, коли тобі треба буде.

Олюнька поцілувала діда в руку, здіймила коралі з шиї і понесла їх до вуйни.

— Нате вам, вуянко, сховайте мені, — каже цілуючи вуйну в руку.

Ганна підступила до вікна і оглядала коралі.

— А кілько-сте дали, тату? — питає.

— Е, що дав то дав... дарованому коневі в зуби не заглядають...

Він дибонь не хотів, щоб Олюнька знала, що коштують коралі.

Надійшла весна. Ганна хотіла перервати Олюньчину науку і виправити її з худобою в поле, але Луць і говорити собі о тім не дав.

— Вже оно того не буде! Зачала ходити до школи, най ходить, а то забуде через літо, що в зимі навчила ся.

Ганна не сподівала ся сего. Она гадала, що Олюнька буде вчити ся лишень в зимі, а тут і в літі не буде мати з неї пожитку і даром треба годувати такого непотріба.

— Та що бо ви, тату, кажете? Та ж всі діти в селі так роблять, а она панна чи що, щоби мені худоби не попасла в літі? А їсти хоче...

— Як не хочеш давати їй їсти, я тебе не всилую, але дитині кривди не дам зробити. Ще нині поїду до суду, щоб їй дали инчого опікуна, а може знайде ся такий, що вигодує її з двадцятьох моргів ґрунту та й до школи буде посилати...

Ганна вже замовчала, бо таки бояла ся того, щоби їй Олюньчиного ґрунту не відобрали. Не було инчої ради, як лишити Олюньку в школі і через літо.

В тій порі ходило, дуже мало дітей до школи, то Олюнька могла навчити ся більше ніж в зимі. Ціле літо, особливо в погідні дні відбувала ся наука в садку під грушами, що колом обсіли пишнівську школу.

Олюнька робила великі поступи в науці, а учитель порадив Луцеви, щоби купив Олюнці другу книжку. Не треба їй казати, яка радість огорнула старого діда.

Луць мав уже сімдесят літ з накладом і побоював ся, що як умре, то улюблена зго Олюнька лишиться на неласкавій ласці вуйни. Длятого роздумував старий над тим, кого би

вишукати, щоби бідній сироті хоч вчасті заступив дідуся. До того треба було або виконати грізбу і дати дитині другого опікуна, або, знайти чоловіка, котрий би мав силу і відвагу дивитися Ганні на пальці і вступати за сиротою. Першого способу не хотів Луць хапати ся. Ему жаль було сина, що мав би великі клопоти з рахунками при зміні опікуна. Мимо того, що називав Андрія фартушкевичем і бабою, любив' его і не хотів ему лиха. "Та най там — думав собі — Олюнька не збідніє, а він трохи споможе ся... у нього троє дітей..." Так старий задумав перевести другий свій плян. Такого власне чоловіка, якого ему треба було, знайшов він в особі Шевка. Его поважало ціле Закутє, а бояли ся его всі як огню. Ніяка важніша справа не обійшла ся без него.

Довго розбирав Луць сю справу на всі боки, наконець рішив ся пійти одної неділі до Шевка. Шевко привитав щиро старого Луця та попросив его на другій бік, до "ізби."

— Я до вас, панє Якубє, приходжу по просьбі, — зачав старий, — та знаю, що ви добрий чоловік і не відкажете мені. То, бачите, діло сиротинське і мені дуже лежить на серци. Я гадаю за мою внуку, Олюньку. Моя невістка трохи прикра і правду сказавши таки недобра жінка. Поки я ще живу, не дам їй кривди зробити, але я вже над гробом, а мій син — от, бодай не казати, скаче коло неї як песок. Легко отже вгадати, що буде по моїй смерті. Ганні конче треба когось, кого би бояла ся, а хто би за дитиною уймав ся. До того були би ви, сусідо, найліпші. Ви, даруйте за слово, таки громадський опікун. Не дав Бог своїх дітей, то маєте нівроку опікуньств богато.. може вам ще й ся одна не зтяжить. От зробіть мені ласку, а Бог вам за платить!

— Ба, та бо то видите, панє Лукашу, Андрій єї вуйко і має більше право до опікуньства ніж я чоловік чужий. Треба би вам поїхати до суду і всьо сказати, як оно і длячого Андрій не має бути опікуном...

— Ей бо, ні, я не так гадаю. Оно би так і треба, але з того вийшли би великі неприємности для мого, сина, а мені его так жаль, бо він, хоч дурсень, а все-ж моя дитина. Я би гадав, щоби в суді було, як є, але щоби Ганна знала, що єї хтось пильнує, і щоби було кому на неї деколи посварити. Я тут розглядаю ся між сусідами, та хто-ж се потрафить? та й хто схоче лізти під Ганнин язик? Хиба ви одні. Вас всі респектують і

она буде вас бояти ся.

— Та сли так лише, то добре. Я вам обіцяю... чому ні? Та з тим великого клопоту не буде.

— Дайте мені на, то своє слово!

— Даю вам слово!

— Але шляхотске слово!

Так эсть, шляхотске слово, — каже Шевко і подав старому руку.

— Я тепер цілком о Олюньку спокійний, хочби мене і зараз Пан Біг до себе покликав, — каже Луць. — Тепер би я вам сусідо, хотів сказати, як би то дальше повести Олюньку. Она тепер має тринадцять літ, ходить до школи і дуже добре вчить ся, має двацять моргів свого ґрунту власного а ще дістане пять по мені, то вже щось значить. Привчить ся трохи, а дівчина буде колись ладна. Може би удалось їй вийти за "вокомона" або до міста... все оно щось більше значить.

— Фе! сусідо, як можна таке говорити? Гадаєте, що вокомон щось таке, за чим варто розбивати ся? От служить нині у того пана і мусить эго труби слухати, а завтра вже на улиці. Та і такий вокомон не буде вам на селі господарити на двацять і пятьох моргах. Эму схоче ся зараз паном бути — звичайно лагуминець. Такий привик до питльованого хліба, разового їсти не схоче, а на двацять і пятьох моргах годі питльованцями сипати. Так само і до міста! Хто вже уродив ся на селі, най же там і жиє. Инша річ, як нема з чого на селі жити. Але ваша Олюнька, як піде за порядного шляхтича, буде панею-шляхтянкою на ціле село, а в місті згубити ся і ніхто на неї не подивить ся. Вже то буде моя голова в тім, щоби їй вишукати порядного шляхтича, але лише шляхтича, от як я або ви — хлібороба, а не якогось там сурдутовця-вокомона. Що ж він має? Хиба нагайку... Тото, що дівчина ходить до школи, оно добре. Але я би не радив дуже эї вчити. Нехай знає прочитати молитву та й буде з неї, а великої філософії не раджу эї вчити, бо відвикне від того, до чого эї Бог сотворив...

— Та ви може й добре говорите, сусідо, — замітив Луць, — але я би все гадав, що таки даймо на то, вокомон трохи де лікатнійший від нашого брата-шляхтича, та й може би инакше обходив ся з нею. Дістав би яку добру службу у грабйого, одного або другого, та й було би їй добре...

— Го-го! А я видів таких делікатних вокомонів, що пражі

ли своїх жінок нагайкою як хлопа на панщині. То, сусідо, ніколи не вгадаєте, який хто буде. Вже скорше про шляхтича вгадаєте. От росте межи нами з-маленьку та й видимо який, а такий зайда підлестить ся дівчині, а потім ціле житє неволя й біда. То, кажу вам сусідо, нема як шляхтич на своїм загоні! Хоч тепер хотять нас зрівнати з хлопами, до війська нас беруть, але все-таки що шляхтич то не хлоп! Ніхто ему не сміє сказати: уступи ся, посунь ся, і в шкіру як бють, то на дивані... Але шляхтич мусить бути правдивий і тямити о тім, що він шляхтич, що эго батьки заледви королеви кланяли ся, та що вою вати вміли...

— Та воно, сусідо, правду кажучи, ще час о тім говорити.. таж то ще дитина...

— Ну певно, що так, але я все своє кажу, що у мене порядний шляхтич більше варт, як ціла сотка тих нагайкевичів-вокомонів, з котрих майже кождий злодій, обкрадає свого пана...

— Нехай і так, Бог вам заплатить за то, як обороните сироту в потребі. Дякую вам за добре слово. Бувайте здоровенькі!

Луць вийшов від Шевка успокоєний. Він знав, що ніхто не оборонить эго внуки так, як Шевко.

VII.

По смерті Костя Полошинського пізнала Костиха, що таки багато втратила. Кость заробляв річно тільки, що було чим заплатити податок, всіх поодягати та ще й де-що справи-ти до хати. Тепер треба було обмежити ся на своє господар-ство, а оно було невеличке. Трафив ся ще оден неврожайний рік, вилляв Дністер, і до хати Костихи стала заглядати нужда. В тій біді удала ся Костиха на пораду до свого кривняка Шев-ка.

— Біда, панэ брацэ! — каже Костиха. — На обійстю лиш одна корова, нічим того поля обробити, ні згноїти, а тут три роти годувати і три спини приодіти... Не знаю, як перебути сей передновок.

— У мене рада готова, не знаю лишень, чи ти пристанеш на ню. Дай Дмитра до мене в службу. Зле ему не буде. Я буду платити, як другим парубкам, та й поле поможу обробити. У мене, слава Богу, три плуги... дасть ся ради всему.

— А бодай же я не дочекала свою дитину в наймити дава-ти! — закричала Костиха.

— Коли так, то можете пухнути з голоду. Я зі своїм не наки даю ся. Ти, сеструню, гадала, що як скривиш ся перед Шевком, то він тобі зараз дасть ключ від комори? О ні! у мене не так. Я готов помочи, але хто хоче працювати, так як я працював, доки чого доробив ся. Я хотів з Дмитра зробити господаря, привчити его до роботи, бо сей бабин син нічого не знає і при тобі не навчить ся. За той час обрабляв би я ваше поле, а з за робітків може би де що докупило ся. Оженив бим его добре, як час прийде... Ну, але ні, то ні. Тримай его при собі, припни

до запаски, але за дурно я не дам і макового зерна!

Костиха відійшла з нічим; що така певна була помочи багатого свояка. Предложенє Шевка, щоби Дмитро йшов у службу, було для неї несподіване й неможливе.

— А не діждеш ти, богачу проклятий, щоби моя дитина у тебе служила! Сам має тільки, що з рота вилазить, а мені не дасть, каже, макового зерна... А я скорше піду жебрати, ніж дам своїй дитині по службах валяти ся...

Коли Костиха розповідала синові розмову з Шевком і сердила ся на скупого богача, Дмитро махнув рукою та й каже:

— Е, мамо! ви самі не знаєте, чого хочете. Вуйко добре говорив. Або эго наймитам зле? Убирають ся файно, їсти мають що, а я тут таки справді спухну з голоду. Таж не у чужого буду. А може потрафимо так піддобрити ся вуйкови, що мене за свого прийме?...

— Поки мого життя, не буде того! — каже Костиха.

— Е, чому би ні? Добре, що вуйко сам таке нагадав. А що би ви, мамо, сказали на те, як би я так колись сидів на вуйковім? га?

Костисі дуже сподобала ся тая гадка. Она знала, що Дмитрусь зручний хлопець, то може ему й удати ся, а за таке варто кілька літ послужити.

Зараз таки другої днини Дмитро пійшов до Шевка.

— А що там, Дмитре? може прийшов просити мене за свата?

— Е, жартуйте собі вуйку, здорові, а я прийшов в інтересі, в тім, що то ви вчера з мамою говорили.

Дмитро стояв коло порога, м'яв шапку в руках і дивив ся в землю, хиба часом глипнув з підліб'я на вуйка.

— Та чи одно я говорив, а люде не хотіли слухати? — сказав Шевко. — Що-ж будемо більше о тім говорити? Твоя мати й чути не хоче, щоб эї пестій служив, а я инчої ради не знаю.

— Не чудуйте ся мамі! Она би хотіла найліпше, та чогось того не розуміє, що я дома не висиджу нічого. Я знов міркую, що ліпше заробити у свого, ніж іти до двора під вокомону нагайку. А як не стане хліба, то таки треба пійти...

— Видно, Дмитре, що ти розумніший від матери, але ти ще не маєш літ, мусиш так робити, як она каже.

— Та вже й мама годять ся на те, щоби я пійшов до вуйка

на службу. Оно так найліпше. Я ще жадної роботи не знаю, а і коло коней не був ніколи — який же з мене господар буде?

— Певно, що на запічку не научиш ся нічого. Ну, добре! Йди, заклич маму та згодимо ся таки зараз.

Дмитро своєю бесідою підбив собі вуйка цілковито.

— Видко, що в ній чиста шляхотска кров! — сказав Шевко до жінки — будуть з него люде, як буде добре вести ся...

Дмитро прибів до хати.

— Мамуню! ходіть до вуйка, кличе. Тільки не проговоріть ся де з чим за багато. Я эго відай уже геть підбив для себе.

Костиха закинула на плечі хустку і пішла до Шевка.

— Ну і що-ж сестро? дасте Дмитра до мене? Він каже, що дасте.

— Певно, що дам. Боженьку мій! сліди ваші буду цілувати, брацэ мій солодкий! Вчера здавало ся мені инакше, але в ночи, як розважила всьо добре, побачила я, що ви добре радите. Що-ж буде дома робити, як нема що їсти?

— А що-ж хочете на рік? — спитав Шевко.

— Що ваша ласка.. Як я би сміла годити ся?

— Я вашої ласки не потребуу і за дармо нічого не хочу. Дмитрови заплачу так, як бере у мене молодший парубок, а крім того оброблю ґрунтець та звезу хліб, бо самі не дасте со бі ради...

Умова була користна. Шевко тримав двох парубків, дві дівки і погонича-хлопця а Дмитро мав прибути шестий. У Шевка було дванацятеро коней, шість коров і осьмеро ялівнику — одним словом знатне господарство.

Умову прибили і Шевко післав за могоричем. Дмитро став у свого вуйка Шевка за наймита. Він відпровадив маму до перелазу і каже до неї зтиха:

— Мамуню, не майте навіть надії, щоби я вам коли бодай шматок хліба дав без відомости вуйка.. Я вуйка знаю — він дуже скупий а око маэ як ястріб.. Як би що зміркував, вилетів би я як з фузії, а тогді всьо пропало!

Костиха аж зачудувала ся, що эї Дмитро такий розумний.

— От головонька! — каже. — Не бій ся, дитино, не буду тебе ніколи о ніщо просити.

Дмитро, оставшись у вуйка, взяв ся щиро до роботи, а що був хлопець сильний і розумний, то гнеть виучив ся госпо

дарскої роботи. Крім свого господарства мав Шевко другий інтерес, на котрім заробляв немалі гроші. Він віднаймав у сусіднім селі у дідича величезні сіножати над Дністром за половину сіна і отави, т. э. обробляв всьо своїм коштом і половину сіна звозив дідичеві а другу брав собі. Одну часть того сіна спродавав ліверантам для війська а рештою випасав коні. Скуповував по ярмарках в осени хлопські збідовані коні, годував добре через зиму сіном і вівсом, в марті повивозив ними весь гній на поле, а відтак виводив підпасених і вигладжених на ярмарок. На тім інтересі Шевко ніколи не стратив. Він заробив звичайно в двоє тільки на конях, що варт був овес та сіно, а крім того мав ще тільки обірнику, щоби згноїти пятьдесять моргів поля. Сіна не спродавав ніколи скорше, аж по нових сінокосах. На тім також добре виходив. Трафив ся деколи слітний рік, що сіно не дало ся зібрати, а він не йно мав чим вигодувати худобу як звичайно, але ще решту добре продав.

До такого то господарства увійшов Дмитро. Взяв ся до ціпа, до коней, до різака, а крім того прями вечерами пряжу, що Шевкова давала всій челяди. Хто скорше віддав свою пайку, міг відтак робити, що хотів. Дмитро звичайно був перший, що віддавав свою пряжу.

Вуйко був дуже вдоволений з Дмитра, ніколи на него не сварив, а противно, ставив его другим за примір.

— Видко, що в нім добра шляхотська кров! — повторяв заєдно, як остали ся обоє з жінкою.

Прийшла весна, а з нею инша робота. Дмитро, по кількох вуйкових лекціях, навчив ся орати і сіяти.

Коли земля зазеленіла ся, зачали люде виганяти коней на нічліг. Се починав ся новий період для парубків — то була виключно парубочка робота. Діти пасли худобу за дня, парубки коні в ночі.

А ті нічліги були для парубків повні поезії і приманливости. Они умовляли ся ще за дня, в котру сторону поїдуть, а як змеркло ся, вечеряв кожний чим скорше, брав сінник і кожух, сідав на коня і спішив на означене місце. Тоді то почивав ся в селі рух, накликування, свисти та співви. Коли вже всі зібрали ся, їхали цілою ватагою на означене місце на нічліг. Де-хто брав з собою пса.

Прийшовши на пасовиско, парубки путали коней, розкладали огонь з сухого бадиля, хворосту і торфових купинок, ко

трих по-над Дністром багато. Коли вже огонь запалахкотів, найстарший з парубків розділював по двох тримати варту. Варта змінювала ся менче-більше що дві години, але розуміє ся навгад, бо годинників у них не було. Парубки сиділи при огни, лежали на сїниках, курили люльки і розповідали собі всілячину — страховину і смішне, заводили пісень, бороли ся, пробу ючи свою силу, і показували ріжні штуки, поки не зачав оден за другим засипляти. Оставало ся двох вартівних; тим не вільно було спати. Варта була тут дуже потрібна. Вправді не треба було боятися, щоби коні попутані далеко розходили ся, але сюди забігали вовки і заходили злодії-конокради, котрих було чого боятися. Тут був для вовків і конокрадів дуже догідний терен, було де сховати ся. Парубки-сторожі брали в руки грубі палиці або залізні вила, сїрники і скручений та смолою облитий віхоть соломи. Так узброєні ходили они довкола пасучих коней.

З такими нічліжниками пійшов і Дмитро та ще другий парубок Шевка.

Ніч була темна і холодна, а хоч зорі блимали на небі, то таки не багато було від них світла. У воздуху був великий гамір. Се нічні птиці розпочали свої співи. Тут пільпількала перепелиця, там деркав деркач, а там десь далеко в болоті погукував гук. Мимо хаосу тонів зливав ся весь сей гамір в одну гормонійну веселу цілість.

На Дмитра випала черга держати варту по півночі. т. э. тогді як "косарі" стануть на пів неба. Дмитро не привик був ще спати на дворі в такій холодній порі. Він натягав на себе кожушину, корчив ся, але таки его морозило і він не міг заснути. Доперва як вліз у сінник з сїном і накрив ся кожухом, заснув троха.

Коли его збудили на варту, він узяв від свого попередника палицю, і соломі та став скоро ходити коло коней, щоби в той спосіб загріти ся.

Нараз спостеріг Дмитро, що одна пара коней відійшла щось за далеко над сам беріг Дністра і тут трохи за довго стояла не рухаючи ся з місця. Эму видало ся се підозрілим, тож сїпнув свого товариша за рукав, присів до землі і став ему показувати рукою то, що сам спостеріг. Оба нарадились і хильцем поза бадилэ побігли до Дністра, трохи дальше від того місця, де стояли коні. Беріг Дністра був тут стрімкий. Они спу

стили ся в низ і стали тихесенько, щоб не робити шелесту, по ступати на перед, не доторкаючись верболозів, що росли низше. Зрівнавши ся з кіньми, они присіли під берегом, заперли в собі дух і стали пильно наслухувати. Виразно почули пило-ванэ зеліза пильником. Парубок, що був з Дмитром, висунув обережно голову над беріг, зараз сховав ся назад і прошептав Дмитрови до уха:

— Злодій!

Дмитро затиснув ліпше шапку на голову і поправив на собі ремня. В нїм заграла молода кров, а що був сильний, то хотів поспробувати своєї сили.

— Ану, Стефане, разом! Возьмемо эго...

— А як штовхне ножом? — каже Стефан. — Може би за-кликати других?

— Заки заличеш других, злодій пропилуэ путо, сяде на коня та й всьо пропало!

— То може би эго лишень наполохати... може би пійшов до чорта!

— О, ні! я эго не пущу! Він би прийшов ще другий раз, а як попаде раз у наші руки, то ему відхоче ся красти. Помагай мені, Стефане, а якось то оно буде...

Слова ті шептали собі на ухо. Відтак оба, рівночасно ви драпались на беріг і в одну мить станули над конокрадом.

— А що ти тут ворожиш, свату? — закликав Дмитро. Він був зворушений, серце било ся сильно, кров так в нїм гуляла, що аж в горлі давило.

Злодій обернув голову в той бік, та як побачив над собою двох людей, зірвав ся на ноги, хопив зелізнi вила в руки і станув в оборонній поставі.

— Як тобі житэ мило, утікай, а то забю! — каже до пару бків.

Стефанови видав ся сей хлоп велитом, то й перелякав ся эго постави і хотів утікати. Та Дмитро в миг ока прискочив як кіт до злодія і хопив эго сильно в пів. Злодій не міг ще отямити ся з такого нападу, котрого не сподівав ся, тим більше, що в ночі не міг пізнати, з ким маэ діло. Тепер, як побачив, що се молодий хлопець, заскреготав зубами з лютости, хватив одною рукою Дмитра за горло, а другою бив эго кулаком по голові. Вила випали ему з рук. Дмитро притиснув бородою руку злодія до своїх грудей і злодій не міг эго гаразд піймати

за горло... Стефан, як побачив, в якій небезпечности Дмитро, прискочив з задю до злодія, хопив его за карк і вплявив ся всіми пальцями ему в шию. Злодій копав позад себе ногами, але Стефан не зважав на те, повісив ся злодієви на карк, вліз ему на плечі і як тигр душив так довго, аж злодієви заперло дух... Він утратив пам'ять і повалив ся на землю.

— Стефане! давай мотуза або ременя! — просичав Дмитро.

Стефан розперезав ся, а заки злодій прийшов до пам'яті, мав уже руки позад себе так ціпко звязані, що не міг ними рушити.

Тепер оба відотхнули зі змучення і стали накликувати то варишів.

— Гоп-гоп! сюда хлопці, сюда! конокрад э! гоп-гоп!

При ватрі счинив ся галас. Всі посхапували ся зі сну, кождий брав у руки, що попало, і бігли всі туди, з відки доходив голос. Злодій лежав ніби то спокійно, але удало ся ему стягнути ремінь з одної руки, а в тій хвили, коли всі прибігли, мав уже обі руки, вільні і станув на ноги. Однак все те було троха за пізно. Парубки кинули ся гуртом на злодія і мимо того, що він обороняв ся руками, ногами і зубами, перемогли его і звязали посторонками.

— А тось, пташечку, попав ся у кліточку! — каже Левонко, — побачимо, чи файно вмієш співати...

За тим словом прилякнув коло злодія, закрутив собі коло пальця его довгий вус і покрутив так сильно, що злодій запищав як скажений.

— Ану, хлопці, вгадайте, яка то птиця? шпак чи жайворонок? Гадайте по голосі!

— Шпак, шпак! — закричали парубки.

— Ей, не вгадали! — каже Левонко і знов закрутив вуса.

Злодій знов зачав пищати з болю.

— Ви не знаєте, хлопці, що то э? То э такий соловій, що кобилу душить...

Всі зареготали ся.

— Тепер его до огню! — закомандував Левонко, — нехай загриє ся бідняка... Ніч така зимна, а він певно не спав сеї ночі...

Заки закричали всі до злодія: "вставай!" — кождий впарив его, чим мав.

Злодій ледви підніс ся на ноги. Два парубки взяли его під руки і серед насьмішок та штовханців привели его до ватри. Тут докинули бадиля. Поломїнь палахнула і освітила цілу статть злодія. Був се хлописко височезний, плечистий, з довгим волосєм і довгими вусами. Він був без шапки, в старій кожушї і у високих угнівських чоботах.

— Ви всі не знаєте, що то за птиця, і ти Левонку не вгадав... Таж се Шумило з Топорівців! — каже оден з парубків, приглядаючись злодієви.

— Таж бігме Шумило! — закричали всі парубки. — А ти, сусїдо, чого сюда зайшов до наших коней? Чекай, небоже, справимо тобі весїлє...

— На самий перед треба его порядно випарити, щоби памятав шляхотску руку... Нуте! на диван з ним! — каже Левонко. — Кождий дасть ему по палици а Дмитро і Стефан по дві, бо они найбільше прислужили ся.

В одну мить Шумило лежав на землі. Він навіть не боронив ся, бо знав, що сам нічого не вдіє а ще більше роздразнить хлопців. Екзекуція була виконана з найбільшою докладністю.

— Ба хлопці! — а ми ще не знаємо, до чиїх коней він брав ся... Ану но, Дмитре, побіжи подиви ся і позбирай там его "начинє"... А возьми сьвітло зі собою.

Дмитро копнув ся що сили над Дністер в то місце, де придибали злодія. За ним пійшов і Стефан. Переконали ся, що конї, коло котрих Шумило господарив, були таки Шевкові. Хлопці засьвітили смолоскип і знайшли в траві пильник і зелїзнї вила. Забрали "начинє" — як казав Левонко — і принесли до огню.

— Ану, зрєвідуймо его тепер! може ще що найдемо...

Перетрясли Шумилови кишенї і стягнули з него чоботи. За холявою був ще оден пильник і два ключі: оден такий, яким селяне замикають пута кінські, а другий від хатного замку.

— От зараз пізнати доброго майстра! — каже Левонко, — він не пійде позичати ключів у сусїда...

З кишенї виймили тютюн з капчуком, люльку і троха грошей з калиткою.

Шумило взяв ся на хитрощі.

— От паничі, — каже, — що вам з того прийде, що будете мене тримати... От заберіть собі всьо, що-сьте знайшли, а

мене пустить.. а бігме не доторкну ся більше ваших коней!

Ино що докінчив, а Левонко врізав злодія по лиці так, що трохи не впав на землю.

— А ти, злодюго, хочеш шляхотські діти підкупити своїми злодійськими крейцарами?

— Та певно що то мало, — каже Шумило, — але у мене є гроші, бігме є! Дам багато, дуже багато, лише пустить мене...

— Він таки на правду хоче шляхту підкупити... А нуте хлопці! покажіть ему, як шляхта платить!

Парубки кинулись на злодія і стали бити, куда попало.

Зачало свитати коні посходили ся до купи і стояли дрімучи з позвішуваними головами. Декотре лежало. Левонко командував:

— Дмитре! розпугай ті коні, що мали йти на ярмарок... Злодієви треба конче зробити параду...

Привели коні. Шумила посадили на коня. Він мав руки звязані а ноги звязали ему посторонком попід живіт коневі. Коня як і Шумила замаїли ріжним хабазем, на шию поклали злодієви зелізне путо, котре він пидував в ночі, за ковнір кожуха встромили єго зелізні вила і заткнули на них віхоть солами. Всьо то робило ся на приказ Левонка, котрого всі згідно слухали, а він знав множество різних збитків і вигадок. На дальшу команду Левонка, два парубки устали ся по обох боках Шумила, а третій їхав з заду з буком у руках. Коли вже було всьо готове, Левонко сів на свого коня і закомандував:

— Марш!

Ціле товариство зі співами і криками рушило з місця.

Вже було добре розвидніло ся, коли нічліжане вертали до села. Народ ворухив ся. Всі зглядали ся на се чудовище, а Левонко на переді розказував всім, якого то пташка удало ся їм сеї ночі зловити коло коней. В селі порозїздили ся хлопці, кождий на своє обійстє, лишень Левонко і сторожні парубки відставили Шумила аж до коршми на Ячменівці. Оден з хлопців почвалав на коні по префекта і асесорів.

Коло коршми зачали товпити ся люде, бож то трафило ся щось незвичайного. Старий Янкель, хоч нецікавий з природи і з інтересу, виглянув крізь вікно, а як побачив, що діє ся, вийшов таки на поріг.

— А ви звідки взяли такого гамана? — питає.

— Та от, хотів собі позичити пару коней, та не вдала ся

ему штука, — каже Левонко.

Зійшла ся старшина громадська з префектом на переді.

Шумило аж затряс ся, як побачив ячменівску коршму. Він знав, що знаходить ся в самій середині шляхотского гнізда; знав, що не знайде ся тут ні оден чоловік, котрий би хотів промовити за ним хоч би слово. Хиба би трафив ся якій жандарм та виратував его з рук шляхти. Він думав про кримінал як про дошку свого ратунку, і рад був як найскорше тудя дістати ся, щоб ему не поломили ребер, як уже неодному его товаришеви по реміслу зробили в тій коршмі розлючені шляхтичі.

Наш сільський нарід за найбільшого свого ворога уважає палія та конокрада. И оден і другий може хлібороба довести до торби жебрацкої. З відси така заїла ненависть і жадоба мести проти одного і другого.

Украсти хліборобови пару коней на весні під роботу — значить позбавити его три рази тільки, що ті коні варта. Вже цілий рік пійде ему як з Петрового дня. Треба наймати плуг та борону, а що кождий тримає лише тільки робучої худоби, кілька ему треба, тож і не дасть другому, доки свого не обробить. З того опізнений засів зі всіми своїми наслідками. Хто би хотів купити коні на весні, заплатить за них в двоє, та коби ще свої гроші, а то треба позичати у жида на великій процент.

Селяне бувало робили собі самі справу з такими людьми, не ждучи процесу кримінального. Діялось те ще за старої нашої процедури карної, де треба було достарчати формального доказу з приписаного числа свідків, бо переконанє судії не мало ніякої сили, — инакше ніж єсть тепер. Для того то багато ноторичних злодіїв виходило з рук суду по кілька разів безкарно завдяки своїй зручності і робили людям пакости дальше та мстили ся на тих, що їх відставили до суду. Так отже люде давали злодіїви добре почесне, щоби більше не скортіло его до села, хоч би его опісля в суді з "браку доказів" пустили. Шляхта не була менче жостокою як хлопи, а коли спіймали злодія на хлопско шляхотській території, тогді поступали зовсім солідарно.

Префект казав зсадити Шумила з коня і завести до коршми. При тім не обійшло ся без штовханців, котрих старшина ніби-то не бачила. Префект сів поважно на кріслі і зробив зі злодієм короткий протокол. Писар списав письмо до суду, заказали форшпан і варту, а префект дав наказ одному асесоро-

ви, щоби відставив злодія до криміналу.

Видавши ті розпорядження, префект зі старшиною пішли до дому, асесор, що мав їхати до міста, пішов поснідати, поліцей пішов за форшпаном — і так порозходилися всі урядники громадські полишивши в коршмі злодія з цілою товпою народу.

Всі вони дуже добре розумілися, хоч ніхто слова не говорив о тім, що мають робити. Насамперед парубки, що привели злодія, відставили его до коршми а не до уряду громадського, бо там, під повагою права, не випадало его бити. Відтак префект знав, що в его очах ніхто не поважить ся ударити злодія, тож розпорядивши як слід забрався з коршми. Так само асесор і поліцей знайшли собі діло, щоби вийшли. Вкінці і Янкель, знаючи, яка буде робота, пошваркотав щось з Рифкою і пішов у поле, а Рифка і собі пішла до огорода. Так остались лиш ті що, треба.

— Ну, зачинаймо! — каже оден.

Зачинили двері, розв'язали злодієви руки, здіймили путо з шиї і прикували ним ногу злодія до ковбиці. Відтак здерли з нього кожух і обернули его спиною на середину коршми. Кожух кинули за шинквас та взяли ся до приладженої для них горівки. Кождий випив чарку на погибель злодіям і бив палицею по плечах Шумила. Ті побої йшли чергою, черга повторялася. Плечі злодія покривалися синими пасмугами, а далі стала показуватись кров крізь сорочку. Тепер розпочала ся друга операція. Здіймили з Шумила чоботи і били в підшви, так що не було вже здорового місця. Наближала ся ще одна операція, що рівнала ся тортурам, а тут не раз практикувала ся. Здіймали зі злодія сорочку і вішали его долі головою, прив'язуючи ноги мотузом до балька, а відтак сікли різками місце коло місця. Шумило з разу кричав і ревів, але побачивши, що то ні на що не здасть ся, закусив зуби та стогнав з болю. Вже ладили ся до тої послідної роботи, вже зв'язали Шумилови ноги, а оден шляхтич станув на стільці і засилював мотуз на бальок, коли хтось загримав кулаками в двері і гукнув через шпару:

— Шандар!

На се слово всі покинули свою роботу, убрали злодія в сорочку, отворили двері, а сами чим боржій до алькира та й через відчинене вікно повискакували оден за другим до огоро

да, а по під плоти нишком побігли над Дністер в лози.

До коршми наближав ся патрулюючий жандарм. Він ішов поволи, не догадуючи ся, що діє ся в коршмі. Оден хлопець, що сторожив перед коршмою, побачив его і дав шляхті знати. Той сам хлопець ишов тепер сміло проти жандарма.

— Дзінь добрий, панэ шандар! Кажуть, що сеї ночі зловили конокрада за рікою, як брав ся до коней.

— А де-ж він? — питає жандарм.

— Має бути в коршмі... Эго тут рано привели, а пан префект заказали форшпан, щоби відставити его до криміналу.

— А э хто в коршмі? пильнує его хто?

— Не знаю, прошу пана... Я тепер тудя надійшов... Йду за ріку капусту садити... Мамуня вже давно пішли а я поснідав та й собі йду.

В тій хвили затарахкотів віз. Шляхтич поганяв, а з заду сидів асесор з поліцаєм. Жандарм підождав на фіру. Оба сілські урядники позлазили.

— Повеземо злодія до міста, панэ шандар! — каже асесор.

— Я вже чув... А де ж той злодій?

— Має бути в коршмі... чей-же не утік... варту поставили.

Отворили двері і аж відскочили з переляку. На землі лежав пів-живий чоловік, цілий покровавлений, босі ноги так цупко звязані, що мотуз аж вів ся в тіло.

— Хто его так справив? — питає жандарм.

Асесор розвів руки та й каже:

— Я тут не був... не знаю.

— А кого-ж ви на варті поставили?

— Та кого? людей! Не знаю, котрі тут були.

— Ви будете відповідати за сего чоловіка!

— Я? Або я тут був, чи що? Мені пан префект казав відставити его до криміналу, я пійшов за фірою та на сніданє, а що-ж мені до того, що за той час тут діяло ся? Я відповідав би, як би злодій утік.

Не було що більше говорити... Жандарм рушив Шумила ногою, але той лиш застогнав тяженько. На приказ жандарма розв'язали ему ноги і стали его зливати водою. Жандарм подав ему горівки. Шумило зачав йойкати і стогнати.

— А то тобі, небоже дали почесне! попамятаєш! — каже жандарм.

— Ах, паноньку! сам Бог вас надніс, а то були би душу з

мене вигнали! — простогнав Шумило.

Асесор з поліцаєм стояли коло печи та посміхали ся.

— Е, що то, прошу пана, така бійка? Подрапали троха... Тут не так бють таких псубратів. От в Конюшках так збили одного, що ребра ему поломили, а в Кореличах три дні били, а в Курманові то таки на смерть забили такого собаку-конокра да... Що то така бійка?

— То ви таке похваляєте? — підхопив жандарм.

— А що я маю хвалити або ганити? мені що до того? я преці не бив.. Вибили та й годі! Не займай чужого, то й тебе ніхто не зачепить...

Жандарм нахилив ся до Шумила.

— Хто тебе бив?

— Всі, всі били... хто був, то бив.

— А знаєш їх?

— Ні.

— А сей бив? — питає жандарм показуючи на асесора.

— Та певно, що бив, бо всі били.

— Не бреш, злодію, бо тепер вибю! — крикнув асесор.
— Пан префект посвідчить, що як ми виходили, то злодій був ще цілий.

— Значить: вибили та й пропало... Го-го! розумна шляхта! — каже жандарм.

— Ходім, панє шандар! — каже асесор.

— Зараз, тільки спишу де-що...

Асесор подав жандармови готове письмо з урядовою печаткою.

— Там є й свідки пописані і всьо! готове!

— Коли так, то вам уже не треба їхати — сказав жандарм.

— Слава Богу! — утішив ся асесор, — нині день робочий.

Жандарм не довірював злодієви і дав ему ланцюшки на руки. Асесор і поліцай помогли висадити его на фіру. Надійшов і Янкель. Він також не знав, що тут діяло ся... Змилював ся над Шумилом і дав ему порцію горівки та шматок хліба.

Жандарм сів коло Шумила а шляхтич затяв коні.

Асесор і поліцай вернули ще до коршми.

— А де тамті?

— В алькири вікно отворене, — каже жид.

— А то файно справили ся! — похвалив поліцай.

— Ну, а від чого-ж они шляхта? — додав жид. — Як би то були хлопи зробили, всіх би їх жандарм полапав на горячій учинку...

VII.

Коли Шевко довідав ся, в якій небезпечности були эго найліпші коні і хто їх уратував, не міг нахвали ся Дмитра.

— Я все своє кажу, що в нїм чиста шляхотска кров...

В нагороду за се дістав Дмитро файні пасові чоботи і суконну капоту. Дмитрови се зовсім не шкодило, що капота не на нього була шита, коли сукно було тонке й добре.

Від сеї пори став Дмитро повіреником і правою рукою Шевка, а поле Костихи було насамперед оброблене і засіяне.

Шевко хотїв випробувати вірність Дмитра на всі боки: він підкидав ему на стежку дрібні гроші, підглядав у ночі, чи не носить що мамі, але Дмитро показав ся неприступним для якої-небудь покуси. Гроші віддав точно, а в ночі й кроку не пійшов з обійстя не сказавши вуйкови, де йде. Він перестав ходити на всі забави з ровесниками, а був пильний і невсипущий як муравель. При тім був веселий, бо бачив, що плян ему удає ся; він бачив, що прихильність вуйка для него росла з кождим днем. О эго задушевнім пляні ніхто не знав, крім Костихи, а она не зрадила би сина, хоч-би эї огнем пекли.

— Чому ти, Дмитрусю, не йдеш троха забавити ся? Маєш файну капоту, нові чоботи...

— Е, буду бавити ся як буде націм, а тепер сиди в хаті, не рипай ся!

— Ото розумна моя дитина! — тішила ся Костиха і цілувала пристрасно розумну голову сина.

Вся закутяньска шляхта чудувала ся, що з такого неро би-вітрогона зробив ся такий статочний парубок. Закутяне говорили:

— Шевко уміє добре екзецирувати хлопців... от що з того Костевого Дмитра зробив! Який то був ледар, бабин син, а тепер аж любо подивити ся...

— А що там, пані Полошиньска? — питали сусідки, — а що ваш Дмитро?

— Та Богу дякувати ему добре.

— Певно, що добре, а ще ліпше буде. Шевко своїх дітей не має, то кому ж усьо запише, як не Дмитрови?

— У Шевка є своя фамілія, близша ніж я... Рідний эго брат э ксьондзом, дітей у нього копиця, певно ему дістане ся всьо... А я таки не хочу, бігме не хочу! — казала Костиха і складала руки як до молитви.

— Е, що ви говорите? Дістане ся тому, кому Шевко запише, а з братом щось они не дуже добре.

Костиха хоч як любила такі розговори, а бояла ся їх. Ануж Шевко почує, що балакають, і нічого не запише? Він не любить, щоби про эго богатство говорили і диктували ему, як має робити. Почує, що говорять, і зробить инакше...

Сей рік заповідав ся дуже добрий і урожайний, такого року не затимили й найстарші люде. Граду ніхто не бояв ся, бо в тих сторонах не видав ніхто ніколи граду. Бояли ся тут лише виливу Дністра, котрий, назбиравши води у допливів в своїм висшім бігу, заливав тут цілу околицю. Однак тепер була постійна погода, переривана хиба незначними дощами.

Всі кинули ся збирати з поля. Шевко обіцяв зібрати Костисі. Він мав ким робити, бо крім своєї челяди приймав ще кількоро посторонних робітників. Робота йшла жваво, погода сприяла, всьо сухісіньке зложили в стоги та стодоли. Видаток збіжа був знаменитий.

Але не ціла Галичина була така щаслива. В місті балакали, що декуда був великий неврожай. Значить — буде покуп на збіже і будуть добре платити. Так і було. Ледви настала осінь, зачали зїздити жиди-торговці за збіжем. Шевко взяв до брі гроші, і Костиха продала своє збіже добре. Шевко порадив їй купити кусень ґрунту.

— Гроші розминуть ся, а ґрунту ніхто не вкраде ані вода не забере.

Саме тогді трафив ся кусень ґрунту шляхотского, де було кількох властителів і не могли погодити ся. Списали контракт і випили могорич.

Від часу, як Дмитро був у Шевка, Костисі вело ся дуже добре і всьо йшло як по маслі. На себе та дитину багато не потребувала, сама трохи заробляла, обробленэ поля нічого эї не коштувало. За кілька урожайних років придбала кілька моргів поля, продавала в місті масло, сир, яйця, вигодувала кілька штук худоби і так добро множило ся з року на рік.

Дмитро все ще служив у вуйка. Раз каже вуйко до него:

— Може би тобі, Дмитре, пійти вже на своє, оженити ся і бути господарем? га?

— Е, моя жінка ще в попелі бавить ся... Що я буду на своїм робити? Мені у вас ліпше!

Шевко був дуже рад з того, бо мав на кого спустити ся зі всім своїм. Він мав до Дмитра таке довірэ, що посилав эго зі збіжем на ярмарок. Дмитро справив ся добре. Привіз добрі гроші та ще їй недовго бавив у місті.

Шевкова хата стояла в долішній части Закутя, а що Дністер виливав тепер частійше, то Шевко задумав побудувати нову хату на горбі в горішній части села, де вода не могла дістати ся. Він мав там свій власний просторий огород. Маючи трохи придбаного гроша, поїхав у гори, накупив матеріялу і, заки прийшли сінокоси, звіз всьо до-чиста своїми кіньми. Дерево було сухе і добірне. Дубів на підвалини накупив таки в двірськім лісі. Не відкладав довго роботи, згодив майстрів Німців і взяв ся до будови.

Дмитро помагав та дбав про все, як-би рідний син. Шевко тішив ся та постановив нагородити эго щирість.

Хата Костихи була стара й маленька. Коли майстри скінчили будувати хату Шевкову, закликав їх до хати Костихи, казав хату до-чиста розібрати а на эї місце перенести свою давну. В тих сторонах будують хати деревляні в угла, тож за кілька днів, при помочи сусідів, на обійстю Костихи стояла велика деревляна хата. Треба було лиш обмастити глиною, побілити та пошити стріху. Солома була своя, глини навезли Шевко зі коні, погода сприяла, тож за кілька неділь Костиха сиділа з дочкою в добрій теплій хаті.

Дмитро не був вдоволений з того, хоть і не показував по собі. Він міркував, що коли Шевко побудував эму хату, то не думає віддати эму своєї нової, а він мав на ню велику охоту і рад би колись осісти на цілім Шевковім маєтку. Шевко не

догадував ся того. Дмитрож перед людьми, а особливо перед вуйком показував велику радість і вдячність за таке добродійство.

ІХ.

Прочутэ Луця, що не довго пожив на сім світі, невдовзі справдило ся. Він чувстував себе що раз слабшим. Чим близше осени, тим більше мучила эго дихавиця, а при тім боліли руки і ноги так, що старий стогнав по цілих ночах, не могучи спати. В хаті було ему душно, на дворі холодно.

Луць уже не міг робити ніякої роботи. Ганна з за того воркотіла й нарікала перед чоловіком, але все ще бояла ся старого і не важилась виступити ему в очи. Андрій любив свого батька, але коли йно поважив ся перед жінкою вимовляти эго старостію, жінка закричала эго так, що не знав, куди дівати ся. Він в таких випадках забував язика в роті, не сьмів договорити початого слова, лише стискав плечима і відходив до своєї роботи.

Старий занемагав що раз більше. Похуд, на лици пожовк, руки стали трястись, а кашель сухий, частенький і прориваний не давав ему кількох слів до ладу сказати.

Надійшла пізна осінь, тая найтяжша пора року для всіх дихавичних і взагалі хорих. Старий Луць не виходив з хати і поклав ся на постіль.

Недужий старець, прочуваючи близький свій кінець і розлуку з любою онукою, не хотів її тепер і на крок пустити від себе. Та не можна сказати, щоб її нудив чимнебудь, як се буває з тяжко недужими старими. Він було велить Олюнці сісти при своїй постели на стільчику та заодно дивив ся на неї, любує ся її гарним личком і гладив сухою дрожачою рукою по головці.

Одної неділі, як Андрії пішли до церкви, а Олюнька лишилася сама одна з дідусем, старий каже:

— Слухай, моя Олюнько люба, маю тобі щось важного сказати. Я буду невдовзі вмирати... мій кінець близький...

Олюнька й сама журила ся тим, що дідусь нездужає, але таких страшних слів не сподівалась почути від дідуся. Розплакала ся страшно і кинулась старому на груди та стала зго обнімати, цілувати.

— Дідусеньку мій! соколику! не говоріть так, не говоріть! я такого не можу слухати. Щож я сирота буду без вас робити на світі? — і горячі її сльози котились горохом на лице старця.

Він і собі заплакав, пригорнув дитину до себе що сили і став впокоювати її:

— Така воля Божа, моя дитино! хто раз родив ся, мусить умерти. Та й мій вік уже по тому... Набідував ся я досить, пережив не одно горе. От прийшло ся й мою Мариню, а твою маму поховати, та що порадиш? Так Бог дав. Нам здає ся, що оно так повинно бути, аби діти ховали батьків, а у мене було навідворот: я поховав дочку і зятя разом, несподівано, одної днини... ба я їх навіть не видів, як ховали... померли від холери, та забрали їх як ту падлину і вивезли... Розумієш, як то страшно? Але і в тім Божа воля...

Олюнька тулилась до грудей діда і хлипала.

— Скажіть мені, дідусю, яка була моя мама і де її поховали?

— Була така як ти, моя дитино. Ти цілком у ню вдала ся ся та дай Боже, щоб і ти була така добра, як она. А де її поховали, я дійсно не знаю. От на холернім цвинтарі, що під кауалом — знаєш? Тоді ховали по кількоро враз до одної ями. Вкинули в яму, налили вапна та й присипали землею... щоби тобі хоч капля води свяченої!... Ти бачила, яке то мале місце — той холерний цвинтар? А що там людей лежить! Я ще тямлю, як ино той цвинтар закладали. Страшний тогді був час! То було ще за першої холери. Потому була ще друга, і третя, от тота, що від неї твої тато-мама померли... Місця не знаю, де они лежать, але як будеш тамтуда йти, то помоли ся за їх душу під хрестом... Бог прийме... Але не пора тепер о тім говорити. Я хотів тобі сказати щось иншого... Слухай, дитино! Ве

ди ся чемно й чесно, щоби мені було легко лежати в могилі. Будь добра для всіх, милосердна... Ти будеш колись богачкою не, горди ся своїм богатством, бо й ангелів гордих Бог покарав... Не пускай бідного від свого порога без куска хліба, без доброго слова... Вуйни не дразни нічим і не супротивляй ся їй она може й не така лиха, як показує... Але як би тобі було вже так дуже зле, що не могла бись витримати, то пійди до Шевка і скажи ему всьо... я эго за тебе вже просив... А не забувай по молити ся за мою душу, бо я тебе, моє серденько, дуже, дуже люблю...

Старому закрутили ся сльози в очах, уста затряслись від плачу, він ізнеміг ся, закашляв ся і не здужав слова промовити. Відсунув легко дівчину від себе, положив ся горілиць на постели і тяжко дихав. Груді то підносились, то спадали.

Олюнька подала старому теплого молока. Старий хлипував трохи, відкашлянув ще раз, підніс ся на лікти правої руки і говорив дальше:

— Тільки, дитинко, не віддавай ся роспуці. Кожний чоловік мусить умирати, але хоч тіло зігниє в землі, то душа буде жити, а там всі праведні, у Бога зійдуть ся разом. Оно й не може бути инакше! От я пійду від вас всіх, але там знов застану знайомих, що перше помиралі... Так буде і з тобою колись.. Дай тобі Боже довгого віку дожити і щасливою бути, але що би й як довго ти жила, то таки не можеш вічно жити. А щастє тут на землі — яке? От павутина слабонька! що оно варте? Там у Бога инше щастє, хто собі на него заслужить, там оно вічне, а тут що? — піна!... От видиш мене, Олюнько: Поки я був здоров, то добре, а тепер, коли нездужаю, як я мучу ся... Добре, що ще не довго, а як би так рік, два або й більше? Тоді би ти сама просила Бога смерти для мене...

— Дідусю солоденький! того би ніколи не було!..

— Було би, було! бо ти би бачила, що для мене виходу нема. Смерть страшна лиш для людей злих, що суду Божого боять ся, а для добрих она велике добро. Смерть кінчить усі муки, всьо горе відразу... Я длятого, тобі то кажу, щоби ти не побивалась за мною, не впадала в роспуку, коли мені очі замикнуть... Ми там побачимо ся всі — о! всі, що у Бога собі на то заслужать...

Дальшу бесіду старого перервали Андрії, що саме верну

ли ся з церкви. Старий поцілував ще раз онуку в голову, а від так прикликав до себе Андрія.

— Слухай сину! Як пообідаєш, запряжи фіру і привези мені ксьондза... мені вже не довго з вами бути...

У Андрія зашмигло серце.

— Що, тату, говорите? та де ще ви будете вмирати? .. Ко би трохи погоди на дворі вам зараз полекшає.

— Мені полекшає і без погоди. Я се знаю, а ти таки зроби так як говорю.

Ганна поралась коло печи за обідом і слухала тої мови старого. Й їй стало трохи маркотно, хоч ніколи не любила старого а більше бояла ся эго.

Обід проминув у мовчанці, ніхто ї слова не промовив. Ганна насупила ся, Андрій проковтував сльози, нікому страва не йшла в горло.

По обіді Андрій вийшов на обійстє, зладив віз, вистелив соломою, прикрив з верху веретою, запряг коні і поїхав. Було велике болото. Коники Андрія не були великі, а до того в осєни коні звичайно слабші. Они ледви витягали ноги з густого чорного болота. Андрій підганяв бичиною, бо батога видалось ему за мало.

О чім Андрій думав по дорозі, заки заїхав на попівство, ніхто не вмів би сказати. У него переходили думки одна за другою, але не було ні одної веселої. Пригадував собі ціле своє житє — свої дитинячі, паробочі лїта, пригадав собі, який був эго батько, ще тогді, як він эго лиш затямив, а якій тепер, немічний. Пригадав собі своє подруже з Ганною та ї зітхнув тяженько, бо від тої хвилі йшов уже як в ярмі. Пригадав собі, як нераз батько радив ему, щоби не давав себе жінці взяти під ноги... Не послухав, а тепер уже було за пізно. Жінка дуже взяла верх над ним і він не в силі опертись эї воли..

Заїхав на попівство перед ганок. Зліз із воза, обчистив собі чоботи тріскою, а відтак мітлою і вийшов осторожно до сїней, а з відси до кухні.

— Эгомось дома?

— Тепер обідають.

Андрій сїв на лавці і ждав терпеливо, поки обід скінчить ся. Служниця сказала в покоях, що приїхав якийсь шляхтич.

Священик, що, сам походив з ходачкової шляхти, пово

див ся з шляхтою дуже обережно, зовсім не так, як з хлопами з своєї парохії, хоч волів хлопів, ніж гордих шляхтичів. Они нераз дали ся ему в знаки і за що найменче подавали жалоби до консистора. Раз навіть їздили до Львова до митрополита Литвиновича і загрозили, що як їм владіка справи не зробить всі они перейдуть "на польске".

А пішло їм ось з чого: В тім часі наші священники почали дуже займати ся очищенєм руского обряду від всяких додатків з обряду латиньского — і на се очищенє обряду зуживали майже всі сили. Так званою обрядовщиною займали ся не лиш священники, отже люде фахові, але і люде з світської інтелігенції, от н. пр. пок. Михайло Качковский судовий радник. Парох пишновецкий уважав за велику невластивість нашого обряду також се, що де-хто зі старших шляхтичів говорили молитви по польски. А не було чому так дуже чудуватись, бо ті люде тямили ще часи, коли голосило ся проповіді по наших церквах по польски. Але священник пишновецкий хотів усунути тую аномалію від-разу, як найострійшими средствами, які мав у руках. Між иншим він відправляв від сповіди всіх тих, що не вміли рускої молитви. З того шляхтичі розілись на "попа", бо кількоро старших людей повмирало без сповіди, і поїхали до митрополита з жалобою. Треба їм було конечно дати якусь сатисфакцію — і священник пишновецкий пішов на тиж день чи більше під сходи у св. Юра на реколєкцію...

Священник не міг того забути шляхті, але мусів з ними поводити ся осторожно. Він казав зараз покликати Андрія до канцелярії.

— Слава Ісусу Христу!

— Слава во віки! А що там, панє Андрію, скажете?

— Я приїхав по эгомостя, щоби тата висповідали та й "за комунїкували."

— Та тепер?

— А вже-ж, тепер. Тато хотять конче сповідати ся...

— Таж я зараз маю їхати на вечірню!

— Е, прошу эгомостя, до вечірні ще далеко... буде ще час.

— А чому ви не привезли тата нині до церкви?

— Не можна було... Вони дихавичні... могла би їм така не добра погода зашкодити.

— А чей-же тато не такі дуже слабі... Приїдьте завтра!

Андрій, що перед жінкою не знав, на котру ногу стати тутки почув себе шляхтичем і не гадав так скоро уступити.

— Тато слабі та й годі і я приїхав по згомося нині. А на те ми "ксьондза" платимо, щоби людей сповідав у потребі та й робив свою річ...

Священик почервонів на таку ostrу мову шляхтича, але запанував над собою...

— Таж до завтра можете зачекати... то чей-же не буде пізно!

— Я хочу нині і вже! Мені сюди їхати не легко... А коли згомосць не хотять, то я поїду до польського, але бігме, що "біскуп" буде о тім знати!

Хоч священикови дуже не хотіло ся їхати і покидати го стей, що того дня до него заїхали, та годі! що було діяти?

Священик зібрав ся, післав по паламаря, щоби отвориз церкву, і поїхали до церкви. Священик забрав святі Дари. Паламар сів коло Андрія з ліхтарнею і дзвінком. По дорозі люде уступали ся набік, знимали шапки, клякали і хрестили ся. Ко- нї зміркували, що вже вертають до дому, і йшли жваво.

Приїхали на подвірє. Андрій виніс з хати сталець, щоби священикови було ліпше злізти з святими Дарами. Паламар ішов з дзвінком і ліхтарнею передом і отворив двері.

Заки Андрій привіз священика, Ганна надягла на старого чисту сорочку, застелила білу постіль, стіл прикрила чистим покривалом і попрятала в хаті, підмела на-ново. Она хотіла у- ходити перед усіми, а особливо перед священиком за добру господиню.

Хто не знає того чувства, яке огортає чоловіка, коли до хати вйде священик з святими Дарами? Здає ся, що й недові рок почувствує якусь тяжку серіозну повагу тої хвилі, коли у- мираючий ладить ся розпрощатись з сим світом. Кожному му сить прийти на гадку: от і всьому кінець! Дорога скінчена, а за тим всім темна для людского ока непевність, осьвітлена хи ба лучами віри. Чим менча віра, тим темнійша тая безкінець- ність, що здибуємо ся з нею на самій границі нашого земно- го життя. На тій найкрайнійшій границі чоловік хотів би кон- че побачити, збагнути: що по-за тим? Тоді він прикикує на поміч усі свої сили і пригадує собі слова нашого Спасителя: "Прийдіть до мене всі знеможені я впокою вас"! Ось де ко-

тва і послідний, єдиний ратунок для бідної душі, що ще й тепер не може проглянути тої далечи — і вона хапає ся тої коти... Се хвиля, з котрою нема жартів.

Коли священник ввійшов у хату, всі приклякнули. Кожде плакало. А вже Олюнька не могла й стямити ся. Клячала коло постелі, держалась обіруч побічниці і плакала судорожно і голосно.

Священник казав усім повиходити з хати і остав ся сам на-сам з Луцем..

Коли Луць запричащав ся, почув якусь полекшу. Лице єго прояснило ся і набрало якоїсь живійшої краски.

— Эгомость! — каже до священника, цілуючи єго руку, — у мене ще одна просьба до вас!

Священник поважав Луця, бо се був найпобожнійший єго парохіянин з цілого Закутя, тямив о церкві і неодну дорогу річ справив для неї.

— Що-ж такого? говоріть!

— Я лишаю внучку Олюньку, оттоту сироту, що тут плакала за мною. Прошу вас, эгомость, поглядайте і ви деколи за нею, щоби їй кривди не було та щоби єї по божому виховали. Нині світ такий зрадливий..

— Ну, добре! Обіцяю вам.

— А ще одно. Она дуже добре вчить ся в школі. Прошу эгомостя, купіть їй молитовник. Я не знаю, кільки то коштує, але ось-тут даю эгомостеві риньского.

— Такий малий молитовник риньского не коштує...

— То купіть трохи більший, най дитина має з чого помолити ся Богу...

— Добре, добре, куплю, і ви ще тих молитов послухаєте, як вам дитина прочитає...

— Хиба з тамтого світа почую єї молитву — відповів Луць — мені вже, эгомость, виходу нема.. ноги вже попухли...

— Та чому ви не післали за доктором? Ви-ж чоловік заможний.

— На старість нема ні доктора ні лікарства, — каже Луць хитаючи головою. — Я жив такий вік без доктора, та й тепер він мені ні на що, бо чоловік все колись умерти мусить, коли Богу подобає ся...

На таку аргументацію не було що казати.

Священик отворив двері і покликав до хати всіх. Почалось "элеопомазаніє", при чім священик вимовляв повагом молитви. Андрій в присутности жінки стратив зовсім свою чепурну шляхотську вдачу. Він переступав з ноги на ногу і проковтував слюзи та закусував губи, щоб не показати, що плаче.

По відправі того сумного обряду сьвященик попрощав Луця і поїхав просто до церкви на вечірню.

Старий Луць заснув смачно. Всім здавалося, що старому може ще полекшає і він подужає.

Старий спав до вечера. Пробудився відтак напившись води, прикликав до себе Андрія і казав попросити до себе Шевка.

— Треба — каже — і о вас щось подумати! Мені вже тепер нічого не треба, хіба чотири дошки та землі трошки..

Андрій взяв шапку і пішов у село за Шевком.

— Добрий вечір! — поздоровив Шевка, війшовши в хату.

— Дай Боже й вам! — відповів Шевко, — просимо, будьте гості і сідайте. Що там доброго чувати?

— Та де там доброго? От тато умирають..

— Е, що так зле не буде. Старим людям усе здаєся, що умирають, як лише що-небудь заболить.

— З ними таки щось зле. Нині сповідалися.

— Га, що-ж робити? та бо вже й вік.. дай Боже й нам всім тільки прожити...

І старий, правду сказати, не хорував ніколи..

— Тато просили вас, панє Якубє, до себе нині.

— Ну, то треба пійти, годі хорому такої прислуги відмовити!

Шевко встав з лави, надягнув кожух, взяв палицю й шапку і війшли на улицу. На дворі було темно, хоч око виколи, а під ногами страшне болото. Оба йшли по під плоти опираючись одною рукою на палици, а другою чіпались плота.

В хаті Андрія сьвітила ся маленька лямпочка нафтова коло вікна на кілочку. Було тихо як в могилі, лише деколи старий Луць покашлював.

— Добрий вечір! — сказав Шевко війшовши в хату — якся маєте, панє Лукашу? Що то ви вирабляєте? Умирати захотіли? От вам би ще оженити ся. Я маю для вас таку теплу вдо

вичку, як пэцок...

— Жартуйте здорові, панэ Якубэ, а мені в далеку дорогу пора, — каже Луць покашлюючи. — Чую, що мені виходу не буде... вже й ноги пухнуть.. і дихати не можу...

— Чи одному то не лиш ноги попухли, але й цілий спух як колодка, а ще вихорів ся і був здоровий...

— О, у мене так не буде...

Луць говорив з такою повагою, з такою певністю о близькій своїй кінчині, що Шевко стратив цілком охоту до жартів і споважнів.

Настала прикра мовчанка. Старий Луць дихав тяжко, в грудех ему клекотіло як в горци. Всі стояли тихо, лиш Олюнька, держачи дідуса за руку, закрила собі лице другою рукою і з тиха плакала.

Нарешті старий Луць відкашельнув і каже:

— Треба мені, сусідо, якійсь порядок зробити, щоби по моїй смерті не було спорів і гарканини...

Шевко догадав ся, що старий хоче робити завіщанэ. Він шепнув Андрієви, щоби прикликав ще префекта і писаря. Андрій взяв шапку і хотів вийти, та старий задержав его:

— Куди ти, Андрусю, хочеш іти? Почекай! то, що хочу зробити, і тебе буде обходити...

— Я гадав — відзиваэ ся Шевко, — щоби закликати ще перфекта і писаря. Ви певно, панэ Лукашу, хочете робити "тастамент"...

— А на що тут "тастаментів"? — протестував Луць. — Або то я маю такі маэтки, чи що? От, послушайте ви, панэ Якубэ, щобисьте знали та й припильнували моэї послідної волі. У мене не богато мізерії зібрало ся, бо як знаэте, не було з чого. Грунт розділив я межи діти, а собі лишив тільки от щоби не зовсім бути на ласці дітей... "що-кольвак". Не треба тут ні префектів, ні писарів. Як більше сьвідків, то більша замішанина; оден буде одно тямити, а другий що инше, і потому не знати кому вірити... От подай мені, Андрію, скриночку мою з під постелі та дайте трохи сьвітла, бо не виджу.

Заки Андрій витаскав невеличку скринку з під постелі і поставив коло старого на лавці, Луць сів на постели і здіймив з ший ключик, що висів на шнурочку. Тим ключиком отворив він скринку і став там шукати.

— О! тут э 50 ринських, — каже Луць виймаючи невеличкій звиток, — то буде на похорон і для "ксьондза", як там згодите ся... Тут знов э 30 срібних, то за те поставите на моім гробі хрест якій... Тут э сотка, то буде для Олюньки на весілэ. — Старий при згадці на Олюньчине весілэ зітхнув тяжко і похитав головою; ему либонь того найбільше було жаль на сїм сьвітї, що не зможе своєї внучки під вінець поблагословити. — Весіля для неї не робить коштовного... що то варто? Ліпше купити їй що... яку корову або що, то більший буде пожиток... Всі мої річи, одежу, най забере Андрій... та й пять моргів поля, а других пять пійде на Олюньку. Більше не лишаю нічого, бо нічого не маю... Працюйте так як я працював, то доробите ся... Ага! у тебе, Ганно, Олюньчині коралї, що я для неї купив.. не забудь же віддати їй, як буде час... Чуєте, панэ Якубэ, за тїї коралї? — сказав звертаючись до Шевка. — Але я би вам мої дітоньки лишив одну добру раду; вона ліпша як гроші, коли эї хто слухаэ, бо вона притягаэ благословенэ Боже... Я би вам порадив, щоби ви більше любили ся, а менче сварили ся. Ти, Ганно, маэш острый язык, окульбачилась свого чоловіка як слїпу кобилу, а то зле, дуже зле, бо чоловік маэ бути голова, а жінка эго підпора, поміч. Лиши эму трохи волю! Таж він чоловік добрий, роботящий, не пэ і в карти не граэ, то чого-ж водиш эго на пояску все? А що найважнійше, то абись менї полюдяному обходила ся з Олюнькою, бо тебе з-за могили проklinати буду... тям собі! — і старий погрозив їй пальцем.

— Або я їй яку кривду роблю? — відозвалась Ганна — та що тато вигадують?...

— Ну, ну! Я знаю, що говорю, і ціле Закутэ добре то знаэ.

Не тягни мене за язык та до грїха не доводи..

Се вже вас прошу, панэ Якубэ, не дайте сиротї кривди зробити, а як би ви що побачили не так, то знаэте: до суду та й инчого опікуна!... — А тепер нате всю ту мою мізерію та й ви всім заорудуйте...

Ганна обидила ся тим, що старий не даэ грошей синові, лише, чужому чоловікові.

— А то раз! або то Андрій малолїтний, чи що?

— Він ще гірше як малолїтний... Я би певно эму то віддав, як би він мав иншу жінку... Ти, Ганно, не сердь ся, але ти сама тому винна... ми всі то знаэмо...

Шевко взяв гроші, почислив при всіх і сховав у кишеню.

— Я маю надію, — сказав, — що ті гроші я вам ще зверну та й могорич випемо, як подужаєте...

— Хоч би я й подужав, то таки їх не рушу. Вони вже давно у мене на то призначені... хто знає, чи другі зложив би-м...

Шевко збирався відходити. Луць стиснув ему на пращану руку:

— Навідайте мене, сли ласка, ще завтра!

— Добре, з охотою прийду... може вам за той час полекшає та й веселійше побалакаємо. Доброї вам ночі!

Олюнька підбігла і поцілувала Шевка в руку. Она бачила в нім чоловіка, що мав їй на будуче заступити дорогого дідуся. Ганна посьвітила гостеві через поріг.

По відході Шевка старий положився на постели, замкнув очі і став засипляти. Віддих его був тяжкий і в грудях заодно кипіло і клекотіло.

Було вже пізно в ніч. Деся на дереві близько хати обізвалася сова: путь-путь!

Старий отворив очі і прокинувся.

— Вже мене кличе, о!

• Слабі люде мають звичайно дуже острій слух.

Усім пішов мороз по-за спину. Старий дрімав далше. Здавалося, що цілком заснув. Андрії обоє довго ще чекали, хоч діти їх уже позасипляли. Олюнька, зморена плачем і смутком, притулила голову до побічниці ліжка і таки заснула, де сиділа. Андрій вийшов до стайні, оглянув худобу, прикинув сіна і вернув по-тихо до хати, замкнувши двері на засув. Нарешті полягали всі. Андрій на лаві прикрився кожухом, Ганна полізла на піч. Світла не гасили, лампочка блимала на своїм місці.

Старий Луць ворухнувся кілька разів, але засипляв знов.

Другої днини повставали всі пізнійше як звичайно. По сніданню пішло кожде до своєї роботи. Андрій молотив жито в stodolі. Ганна, упоравшись з кухнею, сіла прости з дітьми і Олюнькою. Олюнька що хвиля забувала веретено в руках і споглядала на дідуся, що не рухаючись лежав на-ознак.

По обіді став де-хто з сусідів навідуватися до старого.

Вся шляхта любила эго, то коли розійшла ся вість, що старий умирає, кожде хотіло видіти эго у-последне. Так було до вечера. Вечером по роботі зійшла ся повна хата людей.

Старий обзивав ся мало, хоч ні разу не втратив памяти. Він пізнав кожного і подавав дрожащу руку на привитанє.

Коли змеркло ся, старий став непокоїтись. Він розкидував руками, здирав з себе накритє, розхрістував сорочку на грудех.

Настала агонія.

Олюнька, проковтуючи сльози, що тиснулись їй до рта, питала кілька разів заглядаючи до Луця:

— Не подати вам, дідусю, чого? може молока напєте ся?..

Старий не відповідав нічого. Він дивив ся скляними очима в стелю. В хаті настала мертвецька тишина.

Надійшов Шевко. Він наблизив ся до Луця, щоб з ним привитати ся. Луць вдивляв ся довго в него, але вже эго не пізнав.

Шевко приглянув ся Луцеві уважно і махнув рукою. Від так обернув ся до Ганни і шепнув:

— Засвітїть "громнічну"!

Значило се таку сьвічку, що эї посвячують на Стрітенє.

Ганна отворила скриню, виняла грубу воскову сьвічку пообліплювану хрестиками з золоченого, вже почорнілого паперу. Засьвітили. Шевко взяв сьвічку, встромив эї в руку умираючому і став говорити в голос "Помилуй мя, Боже, по велицїй милости Твоїй і по множеству щедроть Твоїх очисти беззаконіє моє..."

Шляхта, що була в хаті, поклякала і шептала ї собі молитву.

Недужий держав судорожно горючу свічку в руці, дивив ся в стелю і дихав тяжко. Віддих став проривати ся. В горлі харчало.

Олюнька, як побачила, що дідусь умирає, не здержала плачу й заридала.

Умираючий ворухнув ся на постели. Горячий розтоплений віск капнув ему на руку. Але він не чув болю...

Шевко подивив ся на Олюньку і каже з-тиха:

— Цить дитино! не завдавай бідній душі муки...

Олюнька заткала собі ротик руками і хотіла на силу при

душити плач.

Недужий відотхнув ще раз глибоко і перестав... Его душа відійшла, ідїже ність болїзни, нї печали, нї воздыханїя...

Шевко поклав руку на грудех Луця — серце вже не било. Він виймив свічку з руки покійника і клякнув коло постелї.

— "Отпусти ему, Господи, всякоє прогрішенїє, вольноє і невольноє"... Молїть ся, братя!

Настала гробова тишина. Навіть Олюнька перестала плакати. Она ціла задубенїла від горя. В очех эї потемніло, в ушах задзвенїло, не знала, що з нею дїє ся.

— Праведна була душа! — промовив Шевко, встаючи з землї, і перехрестив ся.

— Легку мав смерть! — каже другій, — дай Боже й нам всїм таку!

— І ладний вік прожив! — каже третій. — От покійний дїд лише два роки був від Луця старший.

Луць лежав неподвижно з отвореними очима.

— Енджею! — відозвав ся Шевко, — замкнїть татови очі! се ваша робота, бо ви син...

Андрій приблизив ся хлипаючи до вмерця і старав ся примкнути повіками очі.

Тепер Олюнька схопила ся з запічка, припала з криком до нїг старого:

— Ох, мій дїдусенько солоденькій! мій добрий та на ко-го-ж і на що мене сироту лишаєте? Возьміть і мене з собою, возьміть! Менї не треба жити без вас! там буду з вами і з мамою, котрої я й не знала... Мій голубе! без вас не хочу тут лишати ся!...

Олюньчине риданє зворушило всїх. Андрій і Ганна стали плакати в голос, дїти й собі, а за ними і шляхта утирала сльози грубими мозолистими руками.

— Досить того! — сказав Шевко, — живий живе гадає! Ану, панове, побіжіть хто за старою Полюнькою, щоби тіло вмила...

Шляхта почала розходити ся.

Прийшла стара заспана Полюнька. Принесли води в цебрику. Де-хто став помагати. Здіймили умерця з постелї, роздягли, умили, надягли чисте білє. Андрій винїс з комори свя-

точну капоту старого і чоботи. Поставили серед хати стіл, прикрили білим простиралом, поклали подушку і положили Луця на стіл.

Хтось зі шляхти поїхав Андрієвими кіньми за паламарем і привіз з церкви ліхтарі, свічки і хрест.

Коло Луця було все в порядку. Якійсь письменний шляхтич приніс молитовник і стали сьпівати "Памятайте християне..."

Принесли і горівки. Ганна поставила на лаві бохонець сьвіжого хліба і соли.

— Ходи, дитино, до нас спати! — звернув ся Шевко до Олюньки.

Олюнька й говорити собі не дала.

— Але послухай мене, дитино! Покійний дідусь казав у всім слухати мене.... правда?

Спомин на дідусеві прикази успокоїв її. Она хлипаючи накинула на себе хустину. Шевко взяв її за руку і пійшли.

Шевко ввів заплакану Олюньку до хати. Шевкова поміркувала з того, що стало ся. Взяла Олюньку голубити і потішати:

— Не плач серце! то тобі ні на що не придасть ся, а даремно очи виплачеш... Ну, роздягнись та сїдай коло мене... ну, так! Таж усі люде вмирати мусять!... нічо не поможе. А дідусь твій слава Богу, такий ладний вік прожив, і чесно, ніхто на него марного слова сказати не посміє, лишив добру память по собі. Дай Боже й нам усім так! Він тепер щасливий у Бога, щасливіший від нас усіх...

Олюнька не відзивала ся ні словом. Сїла на лаві, де її посадили, і дивила ся проти себе в землю... Від часу до часу відхлипувала судорожно, як то у дітей буває по великім плачу. Шевкова давала їй їсти, але она не доторкнула ся страви. Тимчасом наймичка постелила Олюньці в алькири подушку. Поклали ся спати.

В ночі пробудила ся Шевкова. Олюнька плакала крізь сон.

— Олюнько! Олюнько! пробудись, моя дитино! тобі щось страшного **снить ся...**

Олюнька пробудилась, але дійсність не була веселїйша від сну. Їй снів ся дідусь. Він вибирав ся кудись далеко їхати,

а її не хотів взяти з собою, хоч она дуже эго просила. Аж хватила її вуйна за волосє, стала тягнути до хати і бити, а тимчасом дідусь відіхав...

Коли Олюнька розповіла свій сон Шевковій, тая каже: — Перехрестись дитино, та перехрести подушку... воно більше не повторить ся...

Олюнька так зробила, але она рада була, щоб їй ще раз приснив ся дідусь, хоч-би й як.

Другої днини Шевко полагодив всі потрібні до похорону формальности: згодив священика, умовив ся з братством церковним, заплатив подзвінне, грабареві, а Дмитра післав фірою своєю до міста за тертицею на домовину.

Олюнька скоро розвидніло ся, ледви зіла килька ложок вареного молока, до чого її Шевкова аж змусила, побігла до вмерлого дідуса.

Дідусь нічого не змінив ся і лежав з поважною погодою на лиці наче-би спав.

У хаті не було багато людей, бо ті, що приходили, помолились по-тихо і виходили, уступаючи місця другим. Під вікном на лаві сидів дячок і бурмотів Псалтиру. На запічку дрімала стара Полюнька.

Олюнька увійшла в хату і стала приглядати ся дідусеві. По так зле переспаній ночі, по таких прикрих вражіннях з попередного дня, она була як опаніла, не могла стямити ся, що з нею діє ся. В голові її шуміло і гуділо, як від удару обухом... Она заходила з різних сторін і приглядала ся дідусеві. Нераз їй бачило ся, що дідусь дихає, що ось ось ворухне ся, отворить очі і заговорить до неї, а чим більше і упертійше вдивлювала ся в трупа, не хотіло ся їй вірити, що дідусь умер.

В тій німій задумі ніхто їй не перебивав, ніхто до неї одним словом не відзивав ся. Кожде з домашних було заняте своєю роботою. Андрій порав ся в stodолі, вуйна перекладала шматє в коморі, а діти порозбігались по сусідах.

Олюнька стояла так довго і не стямилась, як приїхав священик парастас правити. З ним приїхав і Олюньчин учитель Пришлай. Олюнька стояла, мов-би нічого не розуміла. Просьпівали "вічную память."

Коли скінчив ся парастас, Пришлай підійшов до Олюньки і погладив її по голові.

— Нехай тебе Бог потішить, моя дитино! Уповай на Бога, Він тебе не лишить, бо ти сирота, а Бог сиротами опікує ся.

Мягко і сердечно вимовлені ті слова очутили Олюньку. Она заплакала глибоко, з під самого серця, аж на душі полегшало.

Пришлай каже до священика:

— То, прошу эгомостя, моя найпильнійша і найздібнійша учениця.

— О, я се чув — відповів священик, — а покійний дідусь дав мені гроші, щоби тобі купити гарненькій молитвенник... Будеш мати... Я вже записав зі Львова.

Але в тій хвили, хоч-би хто Олюньці цілий сьвіт обіцяв дати, она би не повеселійшала.

Між людьми, що прийшли на парастас, була і Шевкова. Она мала пильне око на Олюньку, бо она не мала свіх дітей, то любила чужі, а особливо милосердила ся над сиротами.

Шевкова взяла Олюньку за руку:

— Ходи зі мною Олюнько! Потому прийдеш знов...

Олюнька поглянула ще раз на вмерця, перехрестилась і вийшла з Шевковою.

На другій день назначили похорони.

Від самого рана сільській майстер ладив у сїнех домовину. Він зміряв ліктем умерця, порізав після того тертицю, погиблював дошки і став збивати. Люде в хаті міняли ся. Кожде помолило ся, побалакало трохи в хаті та виходило на двір. Де хто остав у сїнех та придивляв ся роботі майстра.

Принесли хоругви, хрест. Нарід став сходити ся з цілого Закутя. Кождий хотів віддати Луцєви послїдню прислугу.

Приїхав священик з дяком на Шевковій бричці. Народу була повна хата. Священик надягнув ризи і розпочав відправу.

Засьпівали: "Содухи праведні..." Счинив ся плач, лемент. Андрій опер голову о мисник, заткав рот кулаками і аж душив ся від плачу. Ганна заводила собі, Андрієві діти теж. Олюнька стояла з боку вмерця. Шевкова держала її за руку і утирала сльози. Олюнька зблідла ціла, але не плакала. Ціле тяжке горе запеклось в її нещасливій груді і сльози закаменіли. Тільки сині уста дрожали.

Священик покропив мерця священою водою. На столі

побіч Луця поклали домовинувистелену гиблівками. Андрій з помічю кількох сусідів поклав тата в домовину. Ще "останнє цілюванє"... Олюнька була перша. Она вдрапала ся на стіл, трохи не прилягла дідуся. Цілувала єго в чоло, в уста, в руки. Андрій і єго рідня підходили з боку.

— Дідусю, пташеньку мій! мій голубе! — заводила Олюнька, — чи довго мені тут без вас бути? Возьміть мене з собою, возьміть! не лишайте мене саму... я без вас загину. Ой, Боже мій, Боже!

Люде стали відривати Олюньку на-силу.

— Пустіть мене, пустіть! прошу вас, най ще надивлю ся на дідуся!

Але годі! Всему мусить бути кінець. Олюньку відорвали від трупа на-силу. Її взяли в свої руки Шевкова і успокоювала як могла.

Заложили віко і прибили молотком кілки. Домовина загуділа під тими ударами. Луця ніхто вже більше не побачив!

Винесли домовину на двір, ударивши на порозі тричи, і поклали на віз запряжений Андрієвими кіньми. Священик сів з дяком на бричку, хрест і хоругви пішли передом.

Дяк затягнув "Святий Боже" і цілий похорон рушив в дорогу. За возом з домовиною ішли Андрії з дітьми, за ними Шевкова вела Олюньку за руку.

Густе осіннє болото зупиняло похід. По дорозі читали Євангеліє.

Скінчила ся відправа в церкві, рушили на цвинтар.

Пишнівський цвинтар був далеко за селом на оболони. Ідеш було від Вибулова до Пишневець і бачиш серед широкого оболоня купку дерев посаджених в чотирокутник. Були тут всілякі дерева: верби, тополі, берези, а найбільше було верб. З далека хутір та й годі — іно невидно веселих вікон та білих стін. Гадаєш, що то якийсь дуже спокійний чоловік завів такий хутір та обсадив густо деревиною, щоби до него ніхто не заглядав та й він не хоче бачити, хто дорогою їде. Підїзжаєш ближше, а далі дрібні хрестики всіляко помальовані стоять на низьких могилках порослих буйною травою. Справді в тім хуторі дуже супокійні мешкають люде. Ніхто їм до їх домівок не загляне, але й вони за ніким не споглядають...

Ось тепер привезли нового хуторянина — Луця.

Хоронив хто з вас дорогу серцю людину? Коли так, то знає, що діє ся в душі, коли почуєсь гуркіт грудок землі падаючих на домовину. Се вже послідне — кінець. Ще поки вмерлець в хаті, поки ще йдемо за эго домовиною, — все ми ще близько, все ще він між нами. Коли-ж повитягають грабарі мо тузэ, що ним домовину спустили в яму; коли стануть кидати землю, — тогді вже безповоротна розлука.

Олюнька стояла над темною ямою і дивила ся на ті білі дошки, що вкривали найдорожшій эї скарб. Ще видно полови ну домовини... ще біліє ся лиш оден кінчик... уже нема нічого...

Вертали люде до дому, вертала і Олюнька з Шевковою.

— Ще, Олюнько, сю ніч переночуєш у мене, а завтра вже пійдеш до вуйни.

Коли Олюнька другої днини прийшла до дому, подиба ла на улиці купки сьмітя і стару мітлу. Во́на знала, по кім се Люде таке сьмітэ забобонно виминають, щоби не наступити. Олюнька радо була би эго цілувала і пестила, бо се нагадува ло їй дорогого дідуся. В хаті було вже всьо чисто, позамітано і всьо стояло на своїм місци. Лише на столі хрест з двома сві чками по боках нагадував, що тут недавно був умерлець.

Х.

Коли повінь Ніля вважають Єгиптяне за велике добродійство для цілого Єгипта, то — противно — вилив наших рік вважає ся язвою єгипетскою. Не трудно вгадати, чому се так.

Ніль виливає в рівних періодах що року, Єгиптяне о тім знають і на се они пристосовані. Хати будують на підвищенню і заосматрують себе у всяку потребу на той час. Наші ж ріки виливають, коли їм забагне ся, коли з чим вилити. Як би то можна їм наказати, аби виливали ранною весною або пізною осенію що року, може би й ми благословили наш Дністер як Єгиптяне благословлять Ніль.

Закутяне памятають добре оден такий рік, коли Дністер вилив як-раз по весняних роботах. Люде нарікали і готовились на голодний рік. Тимчасом стало инакше. З-під тонкої верстви намулу повиколювало ся посіяне збіжжя і зродило як гай. Цибуля, чісок, бараболя та бураки й морков повиростили такі великі, що і в Ерфурті відай нема красших, а такої великої капусти найстарші люде не запятали.

Инакше було, коли повінь наступила перед жнивками. То ді всьо замулила вода і збіжжя зігнило на пни. Літо, коли се діялось, було дуже слітне. Безнастанний дощ з тучами і хмаролами казав сподіватись повени. Люде були супротив того безраді. Сіна не можна було зібрати, бо що днини дощ, нічо не могло висохнути.

Кожний тремтів і бояв ся не так вже неврожаю, як того лиха — повени, котра крім того, що забирає всю працю в полі, добре ся ще до хат і тут біди наробить. Люде клали ся

спати не роздягаючись, перестали виганяти худобу на пасови-ско а годували її з рук, чим хто мав — торічною соломою, то що. Кожний знав, що сли-би повинь захопила худобу на обло-ню, тогді вона би певно пропала.

Дністер знав робити людям несподіванки. Нераз було назбирає води повні береги, здаєть ся от-от вода вилє, а тут ні з сего ні з того вода напрасно десь подіне ся та хиба намул на прибережних вербах показує, як високо вода сягала. Іншо-го знов разу, в погідний нераз день, наплине Дністром тільки води, що аж на беріг виливає.

Але тепер не було що жартувати і всі були приготовані на вилив. На Дністрі показували ся зловіщі знаки. Вода була каламутна аж жовта, несла цілі дерева з коренем, несла оправ-лене дерево з тартаку, несла домашню посудину.

Падав зимний дощ і на дворі було холодно, хоч кожух з'ягай. Люде стояли купкою на березі: хто на кони, хто піш-ки, і міркували, чи зараз наступить катастрофа. Де-хто втикав над водою кілок в землю, щоби побачити, чи скоро вода під-ступає. За хвилю вода вкривала кілок.

— Коли так дальше вода буде прибувати, то над раном бу-демо мати непростеного гостя! — каже старий Стефан Яців, що придивляв ся тим пробам.

— А мені здає ся, — каже хтось другій, — що буде ще з-вечера або в ночі...

— Зле вам здає ся, бо я заложу ся зі всіми, що не скорше як над раном...

Той хтось не хотів ні перечити ся дальше, ні закладати ся з Стефаном, бо всі цінили Стефанів розум і досвід:

— Коби хоч Бог дав за дня, що вже має бути, а то вночі серед п'ятьми прийшло би ся загинути з дітьми, з худобою...

— Панє префекцє! — каже Стефан до префекта, що іно надіхав на кони, — рано буде повинь скоро сьвіт. Накажіть лю-дям, щоби держались осторожно.

— Не знати з-відки оно тільки води бере ся? — питає о-ден. — Та то й дощу такого не було...

— А ви гадаєте, що то дощ лише з одної околиці? Наш Дністер впливає геть у горах, далеко та й до него впливає ся багато потоків з ріжних сторін. Усе то таке мізерне, що як по-суха, води зовсім нема, а як злива, то Господи! Забирає всьо,

що по дорозі попаде ся. Нераз я бачив, як несло цілі хати...

— А о! а о! Гей, дивіть ся, хата пливе! — крикнув хтось з громади.

Всі поглянули в той бік.

Серединою ріки надплила ціла хата з солом'яною стріхою. Хата була дерев'яна з соснового дерева будована в угла. Она плила рівно як корабель, зануривши ся в воду до половини вікон. Лиш коли надплило грубе дерево і вдарило в стіни, хата потрясла ся, схилилась одним боком в долину, плила так кілька хвиль, а відтак знов ставала просто і плила далше рівно. На хаті сиділа кітка і м'явкала що-сили.

— От коби так чим її зачепити, — заговорила шляхта, — ану давайте мотуза! а борзо!

Заки хата приплила до того місця, де люде стояли, они зв'язали кілька мотузів до купи, прив'язали до одного кінця камінь, що-сили і кинув в напрямі, куди плила хата. Камінь попав на стріху, продіравив її і зачепив за лату. Люде хопились до мотуза і стали тягнути що-сили. Хата подалась на бік, зважилась і стала приближати ся до берега. Всі закричали з радості і стали накликувати себе до поспіху. Счинив ся гамір. Ось-ось хату вратують. Та ба! під самим берегом надплило якесь тяжке оправлене дерево, ударило хату в бічну стіну з такою силою, що мотуз урвав ся. Хата закрутилась на місці і поплила далше. Люде, що тягнули за мотуз, так були напружились, що коли тягар від разу усунув ся, всі попадали на землю. Не було вже часу поспробувати мотуза в друге, пливуча філя понесла хату далше з кіткою на верху.

Та в тій хвили що иншого звернуло увагу шляхти. Серединою ріки плила колиска, а в ній сиділа дитинка. Она держала в руці ложку і від часу до часу встромлювала її до ротика. Дитина була обставлена подушками. Она либонь не розуміла, що з нею діє ся.

Коли шляхта побачила дитину в такій небезпечности, закричала з роспуки в оден голос. Як дитину вратувати? — питав кождий сам себе і не мав на се відповіді. Кидати мотузом і каменем було і небезпечно і непевно, бо ледви чи в таку малу точку втрафиш, а коли втрафиш, то убєш дитину певно. А тут ще леда хвиля надплине щось грубшого, ударить в колиску і переверне її. Але пливучі пії і дерева якось оминали ди-

тину. Шляхта стала кричати:

— Ратуйте, хто в Бога вірує! — та ніхто не знав, як ратувати.

Закутяне були тямучі люде і між ними були славні рибаки. Они замешкували одну окрему улицю недалеко Дністра і занимались головню ловлею риби, котрої в Дністрі було чимало, а закона о риболовлі тогді ще не було. Ловили рибу сакком, крошнею, волоком, остію при сьвітлі запаленої соломи, але були й такі, що ловили найбільшу рибу руками. До таких удальців належав Базьо Якубів.

Базьо був чоловік середного, можна б сказати низького росту, грубий як бочілка, з косматим як мітла вусом і з великою головою, на котрій сторчало все низько острижене волосє. Плечі і груди були у него широкі як двері, руки незвичайно довгі, а ноги короткі, серединою трохи повідгинані від себе. Груді, руки і ноги були у него порослі косматим волосєм. Цілим своїм виглядом нагадував він горіллю, так як єї по книжках малюють. Легки у него були як ковальський міх і - на причуд, на диво — Базьо, натягнувши в себе воздуха, потрафив незвичайно довго бути під водою. Так він пускав ся в найнебезпечнійші вири і кручі по-під береги порослі верболозами, мацав осторожно руками і насмотривши рибу, що спочивала в горячій літний день в норі, посував зручно рукою аж до голови, а риба і не чулась, як єї хватив сильно за карк і виносив на беріг. Такої штуки не міг ніхто з рибаків потрафити, а Базьо уперто мовчав про спосіб і нікому не хотів єго виявити.

Базьо, мимо своєї непритягаючої поверховности, був чоловік добрий і сьміхованець, якого шукати. Він був ще музикантом і грав на басі в шляхотській капели. При тім умів таке множество ріжних пісеньок, що всі аж клали ся, як він став своїм баранячим голосом присьпівувати при музиці. Длятого жадне шляхотске весіля не обійшло ся без Базя і кождий молодий, замовляючи на весілє музику, старав ся конечно, щоби грав Базьо, а не якій другій басист.

Той то Базьо був межи шляхтою на березі-грізного Дністра.

Ще люде не стямили ся з остраху, Базьо скинув з себе полотнянку й сорочку і скочив з берега у воду. Вода лише запінила ся в тім місци. Де-хто не знав, котрий то такий відваж

ний.

— А се хто? — спитало кілька голосів.

— А Базьо!

Базьо якійсь час не показував ся з під води. Шляхта гадала, що эго вже не побачить, бо саме тим місцем надплило кілька грубих бальків. Але Базьо, здаєть ся видів добре ті перешкоди і виминув їх в той спосіб, що занурив ся і пійшов по-під воду.

Тепер виринула з під води эго їжаста голова і стріхаті вуси, що і в воді сторчали до гори та не хотіли пригладитись. Базьо подавав на морського тюленя. Сапав тяжко, аж вода від скакувала від рота й носа, і плив так званим щупаком — витягав одну руку прямо против себе, відтак другу, і за кожною такою зміною руки посував ся на перед трохи не на сяжень. При тім розглядав ся обережно на боки і, як лише надплила яка перешкода, він зараз пускав ся під воду. Дністер садив філями одна по другій і деколи заливав Базя з головою.

Базьо допливав до колиски! У всіх, що приглядались тій страшній боротьбі, вступив дух. Шляхта ревнула від берега: "віват Базьо!" — стали плескати з радощів у долоні, а деякі познимали шапки і стали хрестити ся набожно. Базьо хопив колиску за передній бігун лівою рукою і став прямувати до берега.

Всі доміркували ся, що Базьо мимо своєї зручності і сили не годен переплисти півперек ріку навпростець, лише му сить плисти укiсно. Молодші шляхтичі хопили мотуз і стали бічи що-сили долі ріки до того місця, де міркували Базьо приплине. Базьо напружав усі свої сили пливучи одною рукою і ногами. Другою рукою держав обережно колиску твердо, що би при зміні свого дотеперішного напрямку не вивернути. Дитина, як побачила коло себе вусату голову, стала плакати.

Надплив великій бальок. Всі аж крикнули з остраху — ось тут буде амінь! Але Базьо в одній хвили пристанув, скрутив ся боком і цілою силою відтрутив пливуче дерево. Воно змінило трохи напрям і поплило дальше. Базьо наближав ся що-раз близше до берега. Люде звинули мотуз в кільце і кинули на воду. Мотуз розвинув ся у воздуху, зафурчав і став опадати. В тій хвили вже оден эго кінець був у руці Базя. Базьо заревів: "тягни!" Яких десять пар рук стали тягнути за мотуз

до берега. Тепер плив Базьо стрілою. Ціла громада, що приглядала ся тому з берега, аж крикнула з радости.

Але і тут ще треба було перебути таку одну перешкоду, що як би не притомність і зручність Базя, вся робота була би ні на що. Надплила саме недалеко берега знов колода. Она мала ось ось загородити Базеви дорогу до берега. Люде тягнули мотуз що-сили, але колода плила на саму колиску. Вже може оден цаль, а колодка ударить о колиску і розіб'є її на куски. Базьо хопив митю мотуз у зуби, а правою рукою дитину з колиски — на маленьку хвилину перед тим, заки колода цілою силою вдарила в колиску. Колиска пійшла під воду, але дитина остала ся в руках Базя. Він держав її за рученя під самою пахою і посадив на свій грубий карк, щоб дитина як мога найвисше була над водою. Мотуз держав в своїх сильних зубах, а лівою рукою борилав ся з філями.

За малу хвилю Базьо був на березі. Сюди збігла ся ціла громада. Всі тішились і кричали шляхотським звичаєм: "віват!" Базьо з утоми не міг промовити слова. При тім тряс ся від зимна як в пропасниці. Шляхта прибігла з помічю. Взяли від Базя дитину перемоклу і завинули цупко в кожух, котрий якійсь шляхтич здіймив з себе. Другій кожух закинули на Базя, а хтось витягнув з кишені фляшку горівки, що був забрав з собою на випадок, і подав Базеви. Базьо приткнув фляшку до рота і став глотати з усеї сили. У фляшці мало-що лишило ся.

— Ну що ж, панє Базилі, — промовив до Базя префект, — я вас подам до бецирку. За таку штуку дістанете або двадцять пять ринських, або ордер... Всі бачили, чого ви dokonали!

— Певно, їго ему то належить ся! — крикнули голоси. — Подайте, панє префекцє!

— Мені гроші непотрібні — каже Базьо, — я хочу мати ордер!

— Віват Базилі! — заревіла шляхта. — Видно, що шляхтич, то й більше ему залежить на гонорі, як на грошех!

— А треба і з дитиною щось зробити, — каже префект.

— Я її возьму! — зголосилась одна шляхтянка, що саме тримала дитину на руках і зацитькувала її.

— Ого! яка цікава! — відзиває ся Базьо. — Було за нею скакати в воду і ратувати.... Я сам беру дитину!

— Таж ви не маєте жінки! — замітив хтось.

— Ну то що? Власне для того, що не маю жінки і не буду її мати, то хочу мати свою дитину, а кождий мені признасть, що я їй більше як рідний отець. Коли я лише скавав за нею в воду, то-м слюбував собі, що як мені Бог pomoже виратувати, то й вигодую її — і баста! — так він звичайно закінчував свої резони.

Базьо відобрав дитину з рук шляхтянки і став гойдати на руках та наближувати до неї свої страшні мітласті вуса.

— Пан Базилі має рацію, — осудив префект. — Дитина належить до него, поки би її родичі не знайшли ся, а коли він відважив ся її з такої біди виратувати, то й не дасть їй з голоду згинуту...

— Тепер, панове шляхта, ходіть з відси — каже Базьо, — а бодай я пійду. Як би ще надплила яка дитина, а мене скортіло скочити за нею, то, бігме, було би мені капут, а я тепер маю для кого жити. А-а-а-а! — почав присьпівувати Базьо своїм баранячим голосом і не оглядаючись на нікого, пішов межою по-між коноплі до села.

Довго ще було видно з між високих конопель щетину-вату голову Базеву і чутно було зго присьпівуванє: А-а-а-а!

Тимчасом вода підступала що-раз висше.

— Ого! панове, — каже оден шляхтич — забираймо ся до дому, бо і нас вода забере, а Базя вже нема, щоби нас виратував...

Стали вертати до села. Лише кількох, що мали коні, лишили ся ще на березі і затикали колики над водою та приглядали ся, як вода прибувала.

Префект, як іно вернув до села, став робити порядки на випадок, коли вода залє село. Ходив з поліцаєм селом і наказував, щоби ніхто не клав ся спати; щоби всьо, що хто має переносив на другу половину села до сусідів, що мешкали на горбку. Поставив кінну варту за селом і в селі, щоби на випадок небезпечности стріляли з рушниць, котрих було в закутю кілька, і тим давали знак до утечі.

В селі счинила ся метушня і крик як серед пожару або перед набігом Татарів. Ціле Закутє заворушилось. Хто що мав таскав до сусідів на горбок. Накликуванє чоловіків, крик жінок і плач малих дітей серед безнастанного дрібного зимного

дощу та при шумі вітру, що завзято колихав вербами, мішалися в такій пекольний гамір, що той судний день.

Але були й такі байдужні, що їм не конче хотілося виходити з сухої хати під ніч на слоту. Вони потішалися надією, що може ще вода не виле.

Надійшла ніч, а гамір довго не втихав. Вартові, розставлені на різних кінцях села, накликувалися що хвилі. Кождий вартовий з стрільбою або пістолем сидів на коні під густою гилястою вербою прикривши веретою себе з головою і коня. Коні змокли, тряслися від зимна і позвішували сумно голови в землю. Вони немов прочували, о що тут йде, бо стояли супокійно, підносячи від часу до часу то одну то другу ногу для відпочинку. Вже було геть по півночі, заки в селі утихло. Лише накликувані вартових не стихло.

Над раном, скоро лише стало сіріти небо на сході сонця, дався чути вистріл над рікою. Ему відповів другий, третій ближче села. З над ріки почуто, тупіт коней. Се вартові гнали з над ріки до села, що кінь міг скоčiti. Вода виливалася з берега.

Вартові стали чвалати улицями і накликувати до утечі. Ціле Закутє було на ногах. Тепер ті, що не послухали префекта і лишилися по своїх хатах, пізнали свою неосторожність і стали на-гвайт утікати на другий бік села. Ще як на біду серединою села плів малий потічок. Тут було о много глибше, а не можна було виминути того місця, щоби дістатися на горбок.

Вода рванула до села скорше, аніж хто міг сподіватися. Всі надіялися, що вода приплине прямо з ріки, як се бувало кожного разу. Тимчасом висше села вода підмулила кусень стрімкого берега, на котрім був насип землі, щось ніби гребля. Беріг той враз із греблею зсунувся і вода цілою жовтавою масою влилася туди. Заки люде могли перейти потічок, вода вже плила бистро серединою села.

Всіх, що ще не були в безпечнім місці на другім боці, огорнув панічний страх. Ніхто не знав, до чого брати, що хапати. Хто взяв на мотуз корову і став плисти водою, хто нистеля або провадив коня. Счинився страшенний плач і зойк, а до того ще худоба ревіла з цілої сили. Люде з другого боку стали кидати своїм сусідам мотуз, наставляли жертки. Де-хто

витагнув корито, в якому безрог парять, взяв замість весла лопату і пускав ся на такім човні на ратунок сусідам. Та годі плисти човном такому, що ніколи човна не вживав, а ще човна з таким округлим дном. Вода рванула корито, перевернула его, а весляр ледви видрапав ся до берега змочений і заболочений.

Костиха також не хотіла з вечера переносити ся на другий бік. Она бояла ся лишити свою хату і комору без нагляду. Що наговорив ся їй Дмитро — нічо не помагало. Костиха лишила ся з дівчиною в хаті, а за її приміром пішла також її найблизша сусіда, вдова. Лише корови загнав Дмитро з вечера на обійстє вуйка.

Тепер Костиха змірковувала цілу небезпечність. Она вилізла на під, вистромила голову крізь стріху і стала гвагтувати о поміч. Але при такім пекольнім гаморі ніхто не чув її голосу.

Та Дмитро догадав ся, що мама в небезпечности. Він скочив у потік, переплив на другій бік, забрав водою по пояс до хати і став кликати маму. Костиха злізла з поду а за нею дочка. Дмитро висадив сестру собі на плечі, маму взяв за руку і пустив ся вертати. Води за той час уже прибуло. Подорозі причепилась до него ще й плачуча вдова-сусідка:

— Ой, Дмитре, Дмитрися! ради Бога не дай грішній душі без сповіди загинати! нехай і я причіплюсь до тебе! — і з тими словами она хопила Дмитра за сорочку з тою божевільною силою, з якою потапаючий хапає ся стеблинки або й бритви.

Дмитро пустив ся дальше. Він мусів придержуватись плота, та філя була рнуча — мало з' ніг не звалила его. Поки йшли вузкою вулицею, було ще пів біди. Аж прийшли над рвучий потік. О пливанню, не можна було й думати з таким на плечах тягаром, як мав Дмитро. Сестра заплела ся ногами коло его шиї і тримала ся руками ему за голову. Крім того обі жінки, що були низші ростом від Дмитра, почіпали ся судорожно его плечей, поопирались поверх води.

Дмитро пустив ся сміло через потік. Він утягнув в себе воздуха що міг. Вода закрила его цілком, а як глибоко був в воді, видно було по тім, що сестрі его на карку сягала вода попід пахи. Дівчина зачала кричати, баби й собі. Кількох людей поспішило на поміч. Один чепив ся довгої жердки, котру другі притримували за кінець, і став хутко вступати в воду, поки не прибрав до Дмитра. Хопив его за руку на осліп і

став скоро вертати до берега. Люди що-сили тягнули за жердку. Голова Дмитрова стала хутко показуватись на верху води і він відітхнув глибоко. Тепер були вже всі на березі і прямо пішли до хати Шевка, на-скрізь перемоклі.

На подвір'ю Шевка стояло повно всякої худоби, бо в стаїни і стодолі не було вже місця. Шевкові наймити понакладали сїна всюди по-під стріху, де лиш було трохи сухого місця. Худоба суміш з кіньми гризла завзято сїно, хоч трясла ся від студени й слоти. Та й хата була повна людей. В сїнех, в хаті, в пекарни — нігде було голці упасти. Шевкова отворила скриню і роздавала шляхтянкам на оба боки свої сорочки і спідниці, поки стало запасу. Кожда, що дістала суху сорочку, стала передягатись. В такій прикрій пригоді ніхто не тямив на соромливість.

Сюди попала ся і Костиха. Шевкова казала їй влізти на теплу піч в пекарни. Там Костиха надягла суху сорочку і ogrіла ся.

Андрії мешкали з Олюнькою в долішній части села. Андрій, почувши приказ префекта, хотів зараз перенести ся на горбок, а мав чого бояти ся тим більше, що эго хата була стара і спорохнавіла, отже могла під напором повени легко розлетітись. Однак Ганна, котра чомусь не любила префекта, не дала собі о тім і говорити.

— Ти боягузе! — каже до чоловіка — боїш ся, абис собі пияти не замочив? Не бій ся нічого! Я вже неодну воду виділа, та й нічого мені не стало ся. Пійдемо з хати під ніч, то буде злодіям празник... От лягай спати, а як буде треба, то заберемо ся разом.

Андрій уступив жінці, як все. Але виєднав у неї бодай тільки, що з вечера попереносив увесь дріб і скриню та попереганяв худобу до сусідів на горбок.

Як лише вартові наробили крику, що вода наближає ся, Андрії заметушились у хаті. Ганна виправила чим скорше заспані діти до свого брата, а Олюньку післали на під скидати всячину. Олюнька поскидала, а Ганна звязала до двох великих клунків. Оден хопила сама, другий казала нести чоловікови.

Олюнька стала скоро злазити по драбині з поду і хотіла йти разом. Але Ганна крикнула на ню:

— Лиши ся в хаті і пильнуй, щоби хто чого не вкрав...

дідько тебе не возьме!

З тими словами зачинила хату і замкнула на ключ та стала, підобравши ся, чалапкати скоро до сусідів.

Олюнька гримала кулаками до дверей і стала кричати.

Андрій пійшов був з своїм клунком на перед і нічого не бачив.

— А де-ж Олюнька? — запитав, коли жінка здогонила эго.

— Лишила эї в хаті... най пильнуэ, щоби хто чого не вкрав, — каже Ганна, держачись плота.

— Та бо, Ганно, не можна так лишити эї... Я верну ся...

— Не-руш! нічого їй не стане ся. Як замочить ноги, то полізе на піч, а хати вода не рушить...

— Чому би ні? Хата вже стара й спорохнавіла!

— А ти старий дурень! не знаэш, що стара хата сидить твердо в землі і скорше нова поплине з водою, ніж такий старий гриб...

— Нехай би і так, але дівчина може перестрашити ся! — вговорював Андрій жінку.

— То сорочку їй розідреш, та зженеш острах углями і за раз поздоровіє! — воркотіла злісно Ганна і тягнула чоловіка за руку. — Не важ ся мені вертати!

Андрій не посьмів дальше перечити ся з жінкою і пійшли дальше.

На обійстю Ганниного брата було теж немало людей, що туди повтікали.

За хвилю постеріг хтось, що Олюньки нема.

— А де-ж Олюнька? — спитало кілька голосів нараз.

Ганна не дала своєму чоловікови прийти до слова і скоренько заговорила:

— Або-ж то она дитина, щоб эї пантрувати? Десь певно вже тут э, може сидить на печі...

Люде метнули ся до хати, але ні на печі ні в хаті Олюньки не було.

Тепер Андрій не втерпів і обізвав ся:

— Та що тут крутити, коли Олюнька лишила ся в хаті.

— А ви-ж мали серце там эї лишати? — каже одна шляхтянка, — таж дівчина там загине!

— Нічого їй не стане ся, не бійтесь! — відповіла Ганна, — хоч би трошки і змокла..

— Але перестрашить ся! — реплікувала шляхтянка. — Еї конечно з відтам треба видобути!

Ганна все ще упира́ла ся, що Олюнці нічого не стане ся, аж оден шляхтич відозвав ся:

— Е! бо то, видите, панї Енджейова має в тім свій інтерес, як би Олюнька втопила ся... Двайцять пять моргів ґрунту пішки не ходить... Але за то може бути велика біда...

Тепер Ганна змїркувала, що еї плян зрадив ся. Она таки настрашилась немало. Їй нараз зібрало ся на плач.

— Та що-ж я нещаслива пораджу? Тут можна голову втратити в такім нещастю... та хто-ж еї, сирітку, тепер поратує? — і стала голосити як по умерци.

Люде, що були на обійстю Ганниного брата, повибігали над потік і стали розповідати, що Лукашева Олюнька лиши́ла ся на долині в хаті.

Над потічком стояла купка людей, межи ними Шевко і Дмитро, що ино свої́х з води повитягав.

— Ану, панове каваліри, на вас тепер черга! — звернув ся Шевко до паробків, що тут стояли. — Хто відважить ся пійти дівчину вратувати, може оженить ся з нею. Посаг файний.

Ніхто якось не рухав ся.

— Хто того доконає — сказав дальше Шевко — дістане від мене доброго коня.

— Я! — зголосив ся Дмитро либонь для того, що хотів вуйкови приподобатись, — і кинув ся в воду. Переплив потік а далі став бродити по пахи в воді́ улицею, чіпаючись плота.

За той час Олюнька гримала кулаками в двері, просила, плакала, а як почувла, що вуйна що-раз дальше відходить, вбігла до хати. Сюди стала вода підходити шпарами по-під підвалини, а далі й бити до вікна. Дівчину опанувала страшна, смертельна тревога. Одна шибя пукла під напором води і вода стала туди вливати ся струєю. Олюнька вилі́зла на піч, запхала ся в сам кутик і стала в голос молити ся. Молитовник, що їй купив покійний дідусь, она затиснула цупко під пахою. Вода прибувала що-раз більше, хата стала тріщати. Вода вирвала хатні двері, а ліжко, стіл та лави пливали по хаті, розбиваючись то до стін, то до припічка. Олюнька пізнала, що прийде ся їй загинати.

Про Українських Козаків Татар та Турків — — —	0.25
Герой Капіталу — — — — — — — — — —	0.30
Фільзофія Штуки — — — — — — — — — —	0.50
Куди Йдеш Господи — — — — — — — — — —	0.50
Коли зійшло сонце — — — — — — — — — —	0.30
На стрічу сонцю золотому — — — — — — — — — —	0.50
Князь і Жебрак — — — — — — — — — —	0.50
Народні Казки — — — — — — — — — —	0.90
Великий Сонник — — — — — — — — — —	0.40
Наука про народне господарство — — — — — — — — — —	0.50
Діявольська справа — — — — — — — — — —	0.25
Не любо не слухай — — — — — — — — — —	0.20
Сповідь бувшого Цара — — — — — — — — — —	0.25
Казка про Івана Царевича та сірого вовка — — — — — — — — — —	0.20
Казки Братів, Грімів — — — — — — — — — —	0.25
Абу Казимові Капці — — — — — — — — — —	0.30
Козацька Пімста — — — — — — — — — —	0.30
Борба сьвітів — — — — — — — — — —	0.40
Рай і Поступ — — — — — — — — — —	0.40
Як закладати Читальні — — — — — — — — — —	0.10
Український Сьпіваник — — — — — — — — — —	0.40
Огнем і Мечем — — — — — — — — — —	0.65
Огнем і Мечем — — том 2-гий — — — — — — — — — —	0.50
Хрунь і чорт — — — — — — — — — —	0.15
Початки Релігії — — — — — — — — — —	0.25

КАТАЛЬОГ ВИСИЛАЭМО ДАРОМ.

Адреса: —

UKRAINSKA KNYHARNIA

350 KINISTINO AVE.

EDMONTON, ALBERTA.

Найбільша Українська Книгарня Західної Канади в Едмонтоні!

ВЕЛИКИЙ СКЛАД ГРАМОФОНІВ І УКРАЇНСЬКИХ
РЕКОРДІВ ПРОДАЄМО ПО НАЙМЕНЬШІЙ ЦІНІ.
ТУТ ПОДАЄМО НАЧЕРК ЛИШЕ ДЕЯКИХ КНИЖОК.

З ЛАСКИ РОДИНИ 3. ТОМИ — — — — —	\$ 1.50.
З ЛАСКИ РОДИНИ ЦІЛА В ОПРАВІ — — — — —	1.75.
ДОМАШНИЙ ЛІКАР — — — — —	0.75.
ВЕТЕРИНАР — — — — —	0.60.
НАУКА ПРО УПРАВУ ЗЕМЛІ. — Богато ілюстр.	1.00.
УКРАЇНСЬКИЙ КУХАР. — Як варити і пачи. —	1.00.
МАРУСЯ І ИНЬШІ ОПОВІДАНЯ — — — — —	0.40.
ДЕ ЛЮБОВ ТАМ І БОГ — — — — —	0.15.
КАНАДИЙСЬКИЙ КОБЗАР — — — — —	0.30.
СТРАШНІ ТАЙНИ МОНАСТИРСЬКИХ МУРІВ —	0.50.
ЗАПОРОЖЕЦЬ ЗА ДУНАЄМ — — — — —	0.25.
СМЕРТЬ ЗА ПРАВДУ — — — — —	0.10.
ОЛЮНЬКА — — — — —	0.80.
НЕЧИТАЛЬНИК — — — — —	0.40.

І всякі иньші книжки як історії, повісти, новелі,
оповідання, казки, байки, сьміхованки, пісні, поезії,
колядники, біблії, молитвенники в красних оправах,
тлумачі, калєндарі, образи і т. д.

Замовленя залагоджуємо скоро.

ПИШІТЬ ПО КАТАЛЬОГ.

UKRAINSKA KNYHARNIA

350 KINISTINO AVE.

EDMONTON, ALBERTA